

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

SERIE NOUĂ
NR. XXI, 2025

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Colegiul de redacție

Dr. **STEFAN ALEXANDROV** (National Institute of Archaeology and Museum, Sofia), Dr. **SANDA BALESCU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France), Dr. **CONSTANTIN BĂJENARU** (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța), Dr. **RADU BĂJENARU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **LUMINIȚA BEJENARU** (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române - Filiala Iași), Prof. Dr. **CLIVE BONSALE** (University of Edinburgh, U.K.), Prof. Dr. **NIKOLAUS BOROFFKA** (Deutsches Archäologisches Institut – Eurasien Abteilung, Berlin, Germany), Dr. **PIERRE DUPONT** (Université de Lyon, CNRS, France), Dr. **UWE FIEDLER** (Berlin, Germany), Dr. **RADU HARHOIU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **DOMINIC MOREAU** (Université de Lille, Centre de recherche HALMA-UMR 8164, France), Dr. **CORIOLEAN OPREANU** (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca), Prof. Dr. **ANNIE RENOUX** (Université du Maine, Le Mans), Dr. **ALEXANDER RUBEL** (Institutul de Arheologie, Iași), Dr. **VIORICA RUSU-BOLINDEȚ** (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca), Dr. **ANGELA SIMALCSIK** (Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române – Filiala Iași), Academician **VICTOR SPINEI** (Institutul de Arheologie, Iași), Prof. Dr. **ERIK TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University), Prof. Dr. **ALAIN TUFFREAU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France)

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESU – redactor-șef
ADRIAN IONIȚĂ – redactor-șef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, MIRCEA DABÎCA, ADRIAN DOBOȘ, RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, ANDREI MĂGUREANU, LIANA OȚA, ADRIANA PANAITE, DANIEL SPÂNU, VLAD VINTILĂ ZIRRA – membri

DANA COSTIN, MĂDĂLINA MIHĂILĂ – secretare de redacție

OFELIA COȘMAN, SILVIU ILIUȚĂ – prelucrare ilustrație și tehnoredactare
PIERRE DUPONT (limba franceză), **ROXANA DOBRESU** (limba franceză), **CLIVE BONSALE** (limba engleză), **ADINA BORONEANȚ** (limba engleză) – consultanți limbi străine
ROMEO CÎRJAN – design copertă

www.mcajournal.ro

Orice corespondență se va trimite Comitetului de redacție pe adresa: Str. Henri Coandă nr. 11, 010667 București, tel./fax 4021 212 88 62 și iab.redactie@gmail.ro.

**Toate lucrările publicate în revista *Materiale și Cercetări Arheologice* sunt recenzate de specialiști în domeniu.
(peer-reviewed journal)**

**Revista *Materiale și Cercetări Arheologice* este indexată în următoarele baze de date:
Persée, Copernicus, ERIH PLUS, Scopus, CEEOL, EBSCO și DOAJ.**

Redactori Editura Academiei Române: **ADRIAN MIRCEA DOBRE**
Tehnoredactor Editura Academiei Române: **MARIANA MOCANU**

Revista se poate procura contracost la sediul EDITURII ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro, periodice@ear.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, București, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668, e-mail: office@orionpress.ro.

S.C.MANPRESS DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301-302, sector 1, București, România, tel./fax: 4021-314 6339, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com.

DEREX COM S.R.L., e-mail: derec_com@yahoo.com.

SUMAR / SOMMAIRE / CONTENTS

PALEOLITIC / PALÉOLITHIQUE / PALAEOLITHIC

Adrian DOBOȘ	
Scurta viață fericită a lui <i>Australanthropus olteniensis</i>	5
The short happy life of <i>Australanthropus olteniensis</i>	

ENEOLITIC / ÉNÉOLITHIQUE / ENEOLITHIC

Raluca KOGĂLNICEANU	
A rhomboidal clay plate from Iepurești – <i>La Islaz</i> (Giurgiu County)	11
Adela KOVÁCS, Constantin APARASCHIVEI	
Vessels with zoomorphic painted decoration in the collections of the Botoșani County Museum	19

EPOCA BRONZULUI / L'ÂGE DU BRONZE / BRONZE AGE

Monica MĂRGĂRIT, Pavel MIREA	
Patinele din os: analiza comparativă a unor piese arheologice și etnografice	57
Bone skates: a comparative study of archaeological and ethnographical artefacts	
Alin FRÎNCULEASA, Octav NEGREA, Eduard GHINEA	
Tumuli preistorici cercetați în anul 2024 în localitatea Păulești (jud. Prahova)	69
Prehistoric burial mounds investigated in 2024 in Păulești (Prahova County)	
Gabriel VASILE	
Înmormântări tumulare pre-Yamnaya – Yamnaya recent descoperite în Câmpia Română, la Păulești (jud. Prahova). Analiză antropologică	97
Recently investigated pre-Yamnaya – Yamnaya mound burials from Păulești (Prahova County) in the Romanian Plain. An anthropological study	

EPOCA FIERULUI / L'ÂGE DU FER / IRON AGE

Dragoș MĂNDESCU, † Florin MOȚEI	
Între lumi și între epoci. Mormântul unui călăreț războinic în sud-estul Transilvaniei	107
Between worlds and between ages. A raider burial in south-eastern Transylvania	
Daniel SPĂNU	
About the sinuous fibulae (<i>Geschweifte fibeln</i>) in Romania	123

EPOCA GREACĂ / ÉPOQUE GRECQUE / GREEK PERIOD

Pierre DUPONT, Alexandre BARALIS, Alexey GOTSEV, Emil NANKOV, Vyara PETROVA, Tsvetelina SLAVKOVA	
The assumed “Pistiros” <i>emporion</i> . Preliminary inquiries about its trade purveyors	133
Ergün LAFLI, Maurizio BUORA, Fatih Hakan KAYA	
Hellenistic fibulae and pottery in Eastern Galatia	141

EPOCA ROMANĂ / ÉPOQUE ROMAINE / ROMAN PERIOD

Alev ÇETİNGÖZ	
Ancient Greek, Roman and Byzantine glass works from Cilicia	157
Yavuz YEĞİN	
A ring with a gemstone depicting Hermaphrodite from the Balgat tomb in Ankara.....	169
Işık ADAK ADIBELLI, Erkan ALKAÇ	
Certain amphora groups from the Roman Baths and the Olive Market of Tarsus: Sinope, Shelov Type D and Zeest 80	175
Theodor ISVORANU	
Monede din perioada romană provenite din vechile săpături arheologice de la Romula	183
Roman coins from the early archaeological excavations at Romula	
Bianca-Elena GRIGORAŞ, Adriana PANAIT	
Cooking wares from Tropaeum Traiani.....	197

EPOCA MIGRAȚIILOR / ÉPOQUE DES MIGRATIONS / MIGRATION PERIOD

Silviu ENE, Talida RADU, Alin DIACONU, Ștefan MARIȘ	
Descoperiri arheologice pe traseul autostrăzii A7 Ploiești–Buzău. Cercetarea preventivă a sitului Conduratu 1 (km 19+350 – 20+750). Campania 2022–2023.....	239
Archaeological investigations on the A7 Motorway (Ploiești–Buzău): preventive research at Conduratu Site 1 (km 19+350 – 20+750), 2022–2023 season.	
Erwin GÁLL, Réka FÜLOP, Szabolcz NAGY	
From the Central Region towards the peripheries. A chronological analysis of a prestige good – the mount ornamented sabretache	291
Tiberiu VASILESCU, Dorin SÂRBU, Erwin GÁLL, Gabriel VASILE	
Nomazi și nomadism în Câmpia Română? Mormintele din secolele X–XII de la Cioceni – <i>tumul</i> , jud. Prahova	315
Nomads and nomadism in the Romanian Plain? The 10 th –12 th burials of Cioceni – <i>Burial Mound</i> (Prahova County)	

EPOCA MEDIEVALĂ / ÉPOQUE MÉDIÉVALE / MIDDLE AGES

Adrian IONIȚĂ	
Date noi despre cetatea Poenari (jud. Argeș).....	341
New data on the Poenari fortress (Argeș County)	
David BACIU	
Notă asupra materialului faunistic de la Cetatea Poenari	363
Note on the faunal assemblage from the Poenari Fortress	
Daniela MARCU ISTRATE, Gabriel IZDRĂILĂ, Sebastian DOBROTĂ	
Cetatea Făgăraș – cercetări arheologice pe latura de sud-est a incintei exterioare (clădirea corpului de gardă)	367
Făgăraș Fortress – Archaeological research in the south-eastern area of the outer ward (the guardhouse)	

RECENZII / COMPTES RENDUS / BOOK REVIEWS

Radosław Liwoch, Małgorzata Wawer, Dakowie nad górnym Dniestrem. Eponimiczne cmentarzysko kultury Lipickiej w Lipicy Górnej (Ukraina)/The Dacians on the Upper Dniester. The eponymic cemetery of the Lipitsa Culture in Verhna Lipica (Ukraine), Tom XIV, seria Biblioteca Muzeului de Arheologie din Cracovia, Cracovia, 2024, 402 pagini, 163 figuri, ISBN: 978–83–911543–4–2 (seria), ISBN: 978–83–956157–9–5 (tom), (Mihai Purici)	419
Ioan Marian Țiplic, Putere și religie în Transilvania, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2024, 424 pagini, ISBN: 978-606-020-860-0 (Raluca Postolea)	420
Abrevieri / Abréviations / Abbreviations.....	425

CETATEA FĂGĂRAȘ – CERCETĂRI ARHEOLOGICE PE LATURA DE SUD-EST A INCINTEI EXTERIOARE (CLĂDIREA CORPULUI DE GARDĂ)

Daniela MARCU ISTRATE^a, Gabriel IZDRĂILĂ^b, Sebastian DOBROTĂ^a

^a Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, România; e-mails: dmarcuistrate@gmail.com, sebastiandobrota@gmail.com

^b Palatul Principilor, Alba Iulia, România; e-mail: izdrailagabriel@gmail.com

Keywords: Făgăraș (Fogaras/Fogarasch) fortress, Transylvania, medieval archaeology, built structure archaeology, guardhouse building

Abstract: The fortress of Făgăraș, a historical monument dating, in its current shape, from the 16th–17th centuries, went through a long restoration process over the last half century, during which smaller- or greater-scale archaeological investigations were conducted. In 2011–2012, the works focused on the eastern side of the outer fortifications, to restore the buildings next to the defensive wall, the so-called “guardhouses”. The present paper introduces and describes the archaeological investigation of the southern guardhouse, mainly focusing on the technical aspects of the results and on systemizing the data to retrace the general development of the site.

The southern guardhouse stood in 2011 in a shape that was due mainly to a 20th-century restoration, one that had greatly modified both the masonry (through underpinning, demolition, and reconstruction) and the ground level, although it was discontinued halfway through. The objective of the archaeological research was primarily to provide the basis for new restoration and refurbishing projects by identifying certain data about the masonry and the history of the ground levels. To achieve this, several small-scale research units were opened and three larger trenches (S.22, S.23, and S.24) were dug out between the two defensive walls, providing an overall image of the stratigraphy of the inner courtyard.

It was established that the building was initially rectangular, developed along the wall of the outer ward, likely along the entire length of this wall, between the entrance tower and the south-eastern bastion – as may be seen, in fact, on the oldest plan of the fortress, drawn in 1699. Later, some extensions and demolitions took place, resulting in the current shape, with rooms of various sizes and a walkway on the side facing the courtyard. The archaeological finds were very poor, and did not help to define a more precise chronology for this part of the fortress – nevertheless, based on historical and architectural data, the building, in its original shape, may be dated to the 16th century.

Cuvinte-cheie: cetatea Făgăraș, Transilvania, arheologie medievală, arheologia structurilor construite, clădirea corpului de gardă

Rezumat: Ansamblul cetății Făgăraș, monument istoric datând, în forma actuală, din secolele XIV–XVII, a trecut în ultima jumătate de secol printr-un lung șantier de restaurare, în cadrul căruia au fost deseori realizate investigații arheologice de amploare mai mare sau mai mică. În anii 2011–2012 lucrările s-au concentrat pe latura estică a fortificației exterioare, cu obiectivul restaurării clădirilor adiacente zidului de incintă, așa-numitele corpuri de gardă. Materialul de față introduce și analizează cercetarea arheologică a clădirii sudice a corpului de gardă, urmărind în principal descrierea tehnică a rezultatelor și sistematizarea informațiilor în vederea reconstituirii evoluției arhitecturale generale.

Corpul de gardă dinspre sud prezenta în anul 2011 o formă datorată în mare măsură unei restaurări din sec. XX, care modificase major atât structurile zidite (subzidiri, demolări și refaceri), cât și nivelul de călcare, fiind abandonată într-un stadiu intermediar. Obiectivul cercetărilor arheologice a fost în principal acela de a fundamenta noile proiecte de restaurare și amenajare, prin identificarea unor informații despre structurile zidite și nivelurile de călcare. Pentru aceasta au fost deschise mai multe unități de cercetare de dimensiuni mici, iar trei secțiuni mai mari, S.22, S.23 și S.30 au fost trasate între cele două ziduri de incintă, pentru a oferi o imagine de ansamblu asupra stratigrafiei curții exterioare.

S-a stabilit că inițial clădirea a avut o formă rectangulară, dezvoltându-se în lungul zidului incintei exterioare, probabil pe toată lungimea acestui zid între turnul de intrare și bastionul de sud-est – așa cum o putem vedea, de altfel, pe cel mai vechi releveu al cetății, cel din 1699. Ulterior au fost făcute o serie de extinderi și demolări, care au condus la forma actuală, cu încăperi de dimensiuni diferite și cu o galerie către interiorul curții. Materialul arheologic a fost irelevant pentru o cronologie mai precisă a acestei părți a cetății; însă, pe baza datelor istorice și arhitecturale existente, prima formă a clădirii poate fi datată în sec. XVI.

Cetatea Făgăraș se află în orașul cu același nume, pe malul stâng al Oltului, în apropierea versantului nordic al Munților Făgăraș. Așezarea este menționată documentar prima dată în 1291, într-un document care se referă la *possessio Fogros*¹, fără să conțină de fapt informații despre un habitat specific, cu atât mai puțin despre un castel sau o fortificație. Istoricii consideră însă că o cetate din pământ sau chiar piatră exista deja din secolul XIII, dar localizarea și caracteristicile acesteia rămân discutabile².

Ceea ce se păstrează astăzi aproximativ în centrul orașului Făgăraș este o fortificație amplă, a cărei formă s-a definitivat în sec. XVII, dar ale cărei începuturi coboară cel mai probabil în jurul anului 1300. Nucleul principal al cetății, numit de obicei castel, are o formă trapezoidală neregulată închisă cu turnuri de colț, între care se dezvoltă clădiri masive pe trei niveluri, care au servit o perioadă drept reședință pentru principii Transilvaniei. Castelul este înconjurat de o fortificație care a urmărit același plan, dublându-l pe toate laturile, cu ziduri masive din cărămidă al căror miez este umplut cu pământ, și bastioane în stil italian la colțuri (Fig. 1).

¹ Urkundenbuch, I, p. 177, nr. 244. Lukács 1998, p. 66–71.

² Pușcașu, Pușcașu 1973, p. 74; Sebestyén 1992, p. 70; Kovács 1996, p. 2.

Figura 1. Cetatea Făgăraș. Planul general al cercetărilor arheologice din anii 1998 și 2011–2012.

Figure 1. Făgăraș Fortress – general overview of the archaeological research carried out in 1998 and in 2011–2012.

Intrarea principală se face dinspre est, peste un șanț cu apă (al cărui pod a fost reconstruit recent) și pe sub un turn de poartă încadrat pe ambele laturi de clădiri cu două niveluri, așa-numitele corpuri de gardă.

Dincolo de forma actuală, care poate fi datată în secolele XVI–XVII, istoria castelului este puțin cunoscută – informațiile concrete pe care le avem se rezumă la patru inventare din secolul al XVII-lea în care sunt descrise unele încăperi și circulația dintre ele. La acestea se adaugă unele descrieri sumare pe care le-au făcut călătorii străini în trecere prin Făgăraș³, precum și câteva inscripții păstrate *in situ* sau cunoscute a fi existat încastrate în ziduri sau rulate în diferite poziții⁴. Pe această bază, istoricii au formulat datări generale în secolele XIV–XVI pentru nucleul de bază⁵.

Începând din anii 1960, în perimetrul ansamblului au fost făcute o serie de cercetări arheologice, de fiecare dată relaționate cu un proiect sau un proces de restaurare. Voica Pușcașu și Nicolae Pușcașu au fost primii care au săpat acolo între 1963 și 1973, rezultatele generale fiind publicate

recent⁶. Ulterior, Gheorghe Cantacuzino a făcut investigații restrânse pe partea de nord a curții exterioare, cu obiectivul de a identifica date relevante despre începuturile castelului⁷, iar întocmirea unui nou proiect de restaurare în 1998–1999 a prilejuit alte săpături în ambele curți, publicate doar sumar⁸. Lucrări propriu-zise de restaurare au fost realizate în anii 2011–2012, însoțite de asemenea de cercetări arheologice, reluate în 2020–2023⁹. Materialul de față prezintă o parte din cercetările realizate în 2011–2012, concentrându-se pe investigarea clădirii sudice a corpului de gardă din incinta exterioară.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN 2011–2012

Restaurarea punctuală a curții exterioare a cetății Făgăraș în 2011–2012 a necesitat informații despre curtea exterioară estică a fortificației, inclusiv despre cele două bastioane și despre clădirile aflate de o parte și de alta a

³ Călători străini, II, 1970, p. 432; Călători străini, III, 1971 p. 671.

⁴ Kovács 2003, p. 61.

⁵ Lukács 1998, p. 138–144 cu o sinteză a istoricului cetății; Curinschi Vorona 1981, p. 221–223; Sebestyén 1992.

⁶ Pușcașu 1980; 2022; 2023; Pușcașu, Pușcașu 1972.

⁷ Cantacuzino 1997.

⁸ Marcu Istrate 2012; Marcu Istrate et alii 2012.

⁹ Ioniță 2024; Baci et alii 2022.

intrării principale, numite de obicei corpuri de gardă. Pentru aceasta au fost făcute mai multe sondaje arheologice, iar acolo unde a fost cazul au fost supravegheate lucrările de amenajare a terenului, de consolidare a fundațiilor și de amenajare a interioarelor (Fig. 1).

Obiectivul cercetărilor arheologice a fost în principal acela de a documenta partea tehnică invizibilă a curții estice, de a acumula date despre structurile zidite și despre nivelurile de călcare, și, pe cât posibil, de a schița o evoluție planimetrică a acestei părți a fortificației. Pentru a răspunde întrebărilor echipei de proiectare au fost deschise mai multe unități de cercetare de dimensiuni mici, iar trei secțiuni mai mari, S.22, S.23 și S.30 au fost trasate între cele două ziduri de incintă, pentru a oferi o imagine de ansamblu asupra stratigrafiei curții exterioare. Studiul de față se concentrează pe rezultatele generale ale cercetării clădirii dinspre sud a corpului de gardă, urmând ca celelalte sectoare să fie analizate și publicate ulterior.

Clădirea sudică a corpului de gardă

Clădirea sudică a corpului de gardă s-a format la sud de intrarea principală în cetate, în lungul zidului exterior de incintă, care a fost folosit drept perete estic. Clădirea are o formă dreptunghiulară alungită, fiind compusă din cinci încăperi principale (numerotate cu cifre romane de la I la V, dinspre sud spre nord), cărora li se atașează o încăpăre mică spre vest în galerie (Încăperea VI) și alte două compartimente cu forme neregulate în grosimea zidului de incintă estic. În imediata apropiere a porții se află o încăpăre pătrată (Încăperea V), care continuă spre vest cu un șir de patru încăperi mai înguste (Încăperile I–IV). Spre curtea interioară în lungul clădirii se află o galerie ale cărei arcade se sprijină pe stâlpi din cărămidă aliniați cu latura vestică a Încăperii V. Galeria este deschisă atât spre interiorul curții, cât și spre sud și facilitează (în prezent) accesul separat în fiecare dintre încăperi.

Clădirea compusă din parter și etaj se afla în 2011–2012 în stare de colaps, fiind totuși vizibile intervenții agresive de restaurare, care fuseseră abandonate într-un stadiu intermediar, cu intervențiile lăsate aparente și acoperișul doar parțial închis. În interioare era vizibil faptul că fuseseră realizate lucrări de consolidare a zidărilor, inclusiv la nivel de fundație, multe ziduri prezentau reparații majore, făcute de asemenea cu ciment, iar unii pereți exteriori fuseseră în mod evident reconstruiți. Nivelul de călcare era variabil de la o încăpăre la alta, în funcție de stadiul lucrărilor în momentul în care șantierul fusese închis și abandonat, iar plafoanele intermediare deasupra parterului lipseau cu totul (Fig. 2).

Cercetarea arheologică a pornit de la un nivel de călcare în curte aflat la cca -0,45–0,60 m și a atins adâncimi variabile, dar niciodată ceea ce am putea considera solul viu, din cauza infiltrațiilor masive ale pânzei freatice. Totuși, în majoritatea situațiilor au fost cercetate integral zidurile și fundațiile intersectate.

Descrierea generală a cercetărilor (Fig. 3)

Cercetările au debutat în anul 2011, când s-a lucrat la proiectul de restaurare, fiind cercetate patru suprafețe:

S.3 a fost trasată în Încăperea IV a corpului de gardă sudic, cu dimensiunile de $2 \times 1,50$ m, fiind amplasată în colțul de NV al încăperii.

S.6 a fost trasată în jumătatea sudică a corpului de gardă, în exteriorul clădirii, perpendiculară pe al cincilea stâlp al galeriei (considerând de la sud spre nord), cu dimensiunile de $3 \times 1,50$ m.

S.7 a fost trasată în interiorul Încăperii V, aflată la sud de intrarea în cetate, cu dimensiunile de $1,50 \times 1,60$ m, perpendiculară pe stâlpul de SV al încăperii. Obiectivul principal a fost cercetarea fundației stâlpului.

Cercetările au fost reluate în anul 2012, paralel cu lucrările propriu-zise de restaurare, cu o campanie de largă amploare, care a implicat atât deschiderea mai multor secțiuni (S.8–S.31, majoritatea concentrate pe investigarea clădirii corpului de gardă), cât și cercetări în suprafață:

S.10 ($1,50 \times 1,50$ m) a fost deschisă pe latura de est a Încăperii IV, pentru a cerceta fundația zidului (Z.4/Z.54).

S.11 (2×1 m) a fost deschisă în colțul de nord-vest al Încăperii I, pentru a cerceta fundațiile laturilor de vest (Z.5) și nord (Z.10) ale încăperii.

S.12 (2×12 m) a fost deschisă în colțul de sud-est al Încăperii I, pentru a cerceta fundațiile laturilor de est (Z.9) și sud (Z.8) ale încăperii.

S.13 ($2 \times 1,50$ m) a fost deschisă pe latura de vest a Încăperii I.

S.14 ($1,50 \times 1,50$ m) a fost deschisă pe latura de sud a Încăperii III, pentru a cerceta fundația (Z.6) și a evalua întăriturile cu beton.

S.15 ($1,50 \times 1,50$ m) a fost deschisă în colțul de nord-vest al Încăperii III, pentru a cerceta fundațiile laturilor de vest (Z.5) și nord (Z.7) ale încăperii.

S.16 ($2,30 \times 2$ m) a fost deschisă pe latura de est a Încăperii V, pentru a cerceta Z.15; au fost identificate ruinele (Z.16, Z.17, Z.19) unei mici structuri zidite mai vechi.

S.19 ($2,20 \times 1,70$ m) a fost deschisă în capătul de nord al Încăperii VII, pentru cercetarea fundațiilor laturilor de vest (Z.4/54) și est (Z.47) ale încăperii; a fost investigată baza scărilor actuale și o ruină (Z.18), probabil fundația scărilor istorice.

S.20 ($1,70 \times 1,50$ m) a fost deschisă în partea de sud a Încăperii VII, pentru cercetarea fundațiilor laturilor de vest (Z.4/54) și est (Z.47) ale încăperii.

S.21 ($3,30 \times 1,40$ m) a fost deschisă în jumătatea de sud a Încăperii VI. Au apărut ruinele (Z.20, Z.20A–B) unei forme anterioare a încăperii, ulterior extinsă spre vest (Z.22) la dimensiunile actuale și s-a observat fundația laturii exterioare istorice (Z.20C) a corpului de gardă.

S.23 a fost deschisă între castel și corpul de gardă sud, aproximativ la mijlocul distanței dintre gangul de intrare

Figura 2. Clădirea sudică a corpului de gardă al cetății Făgăraș în anul 2012.

Figure 2. The southern building of the guardhouses within Făgăraș Fortress in 2012.

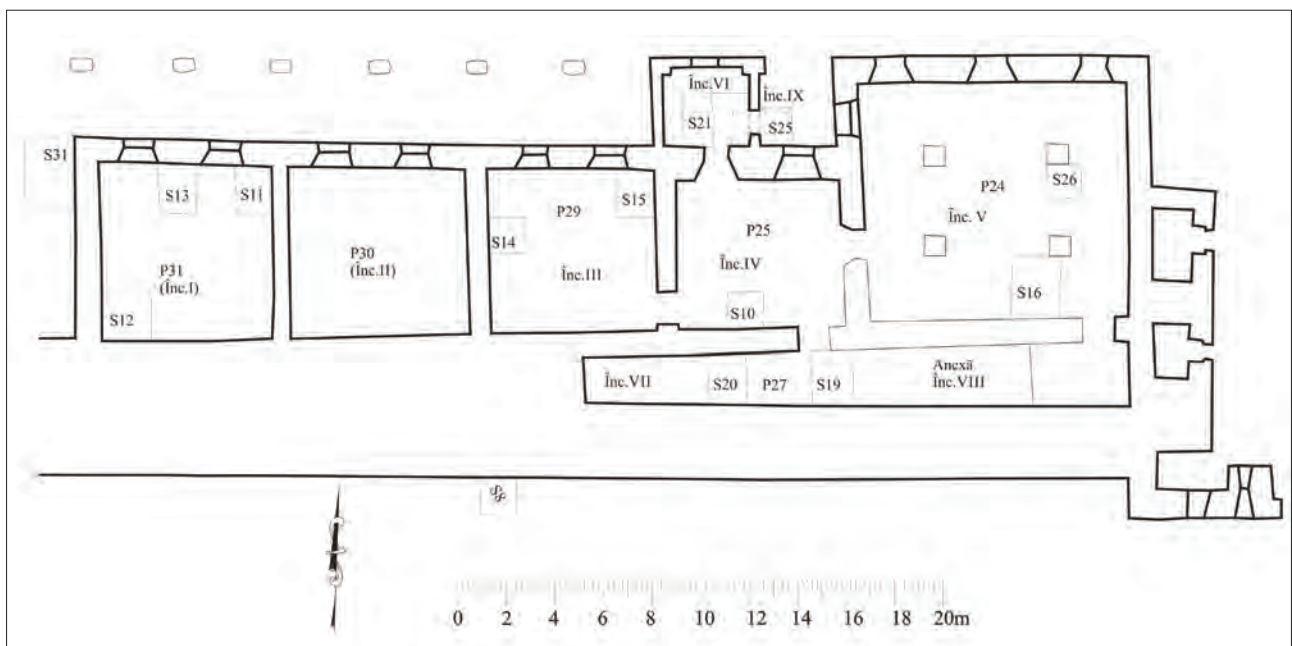

Figura 3. Planul general al săpăturilor arheologice realizate în anii 2011–2012 pentru cercetarea clădirii sudice a corpului de gardă.

Figure 3. Overview of the archaeological research carried out in 2011–2012 to investigate the southern guardhouse.

Figura 4. S.06 detaliu de profil în galeria vestică a corpului de gardă.

Figure 4. Detail of trench S.06, in the western walkway of the guardhouse.

în curtea interioară și Turnul Tomori, la cca 15 m sud de intrarea în curtea interioară. În vederea cercetării a fost împărțită în două unități separate, S.23A și S.23B, de cca 11 × 2 m, cu un martor de 4 m între ele. Au fost colectate date despre corpul de gardă sud (Z.40) și despre curcina castelului (Z.43) și au fost descoperite ruinele unui probabil contrafort (Z.43) țesut cu aceasta, precum și ale unui zid (Z.35) modern, de beton.

S.25 (1,60 × 1,20 m) a fost deschisă în colțul de sud-est al Încăperii IX, pentru a cerceta fundația zidului exterior (Z.20C); au fost descoperite și investigate ruinele (Z.20, Z.20B) unei forme anterioare a încăperii.

S.26 (1,40 × 1,40 m) a fost deschisă în dreptul stâlpului de nord-vest al Încăperii V. A fost identificat colțul de nord-vest (Z.38, Z.38B) al unei forme mai vechi a încăperii, spart de stâlpul actual.

S.30 (19 × 3 m) a fost deschisă între Turnul Tomori și colțul de sud-vest al corpului de gardă sud. Au fost colectate informații despre turn (Z.60), corpul de gardă (Z.5) și stâlpii galeriei acestuia și a fost identificată ruina unui zid (Z.61) ce probabil închidea galeria pe sud.

S.31 (3 × 2 m) a fost deschisă în exteriorul corpului de gardă sud, în dreptul colțului de sud-vest. A fost investigată actuala latură de sud a corpului de gardă (Z.72), ruina

formeii mai vechi a acestei laturi, precum (Z.71) și ruina unei structuri de cărămidă (Z.73) ce i s-a adosat.

Lucrările în suprafață au constatat îndeosebi din:

- coborâri de nivel (cca 0,50–0,60 m, până către -1,20 m) în interiorul corpului de gardă sud, în vederea eliminării umpluturilor de data recentă (secol XX) și a readucerii nivelului de călcare la cota istorică. Principalele rezultate ale acestei coborâri de nivel au fost obținute în Încăperea V, unde au putut fi conturate în suprafață structurile zidite anterioare VA (Z.38, Z.38A–D) și VB (Z.16, Z.17, Z.19), și în Încăperea II, unde a apărut suportul unei sobe (Cx.6).
- coborâri de nivel (cca 0,4–0,5 m, până către -0,8 m) în exteriorul corpului de gardă sud, în zona galeriei, pe o suprafață de 22 × 2,50 m. În cursul lor s-a stabilit că toți stâlpii stau pe blocuri de beton, dar că fundația corpului de gardă a fost întărită dinspre exterior numai pe jumătatea de sud (Fig. 4).

Cercetarea arheologică a oferit informații generale despre evoluția clădirii corpului de gardă și a stratigrafiei părții estice a incintei exterioare, deși niciuna dintre

săpături nu a fost propriu-zis finalizată din cauza infiltrațiilor permanente ale apei freactice.

Pe durata cercetării adâncimile au fost corelate, atunci când a fost posibil, la cota unică de nivel utilizată și de constructor în cadrul proiectului de restaurare¹⁰. Adâncimile menționate mai jos sunt referențiate față de această cotă, cu excepția cazului în care este specific menționat altcumva.

Pentru sistematizarea informațiilor, încăperile au fost numerotate dinspre sud spre nord, de la I la IX, iar structurile zidite existente sau descoperite în timpul cercetărilor au fost inventariate ca ziduri (Z.00).

Analiza și interpretarea rezultatelor

Stratigrafia generală a sectorului

Stratigrafia curții exterioare în apropierea corpului de gardă este deranjată de numeroasele intervenții (șanțuri) moderne, pentru introducerea instalațiilor de apă, electricitate, canal, încălzire termică etc., care s-au adâncit la cote variabile. Deranjamente majore au fost produse și prin intervențiile de restaurare mai vechi, în principal de șanțurile pentru subzidiri care au avut lățimi medii de un metru, dar și de repetate amenajări ale nivelului de călcare.

O secvență stratigrafică nederanjată a fost surprinsă totuși în S.06 în interiorul galeriei vestice, care a arătat că nivelul de călcare în curtea exterioară a fost crescut artificial cu o depunere de lut groasă de cca 1 m, la partea superioară unde s-au făcut amenajările moderne de călcare. Săpătura în această suprafață s-a oprit la -2,08 m, într-un pământ negru cleios, lutos, pigmentat cu pietriș și cărbune, ce reprezintă de asemenea o depunere artificială. Peste acest strat se află depuneri succesive de moloz și pământ reprezentând nivelări alternate cu acumulări care au precedat cu siguranță construirea corpului sudic de gardă – și au legătură cu edificarea, în multe etape, a clădirilor curții principale a castelului – cu o grosime considerabilă de aproape 0,70 m (Fig. 4–5).

În ceea ce privește stratigrafia interioară, aceasta va fi discutată punctual în cadrul fiecărei încăperi, fără a fi relevantă pentru analiza ansamblului.

Clădirea corpului de gardă privită din exterior

Corpul de gardă sudic a fost cercetat dinspre exterior în mai multe puncte de la nord către sud, după cum urmează: în S.23B, care a atins latura de vest a încăperii mari din capătul nordic al corpului de clădire (Încăperea V, Z.40); în S.06, deschisă sub galerie, care a atins latura de vest propriu-zisă a corpului de clădire (Z.5); în S.30, deschisă în capătul de sud al acestuia, din Turnul Tomori al castelului, pe sub galerie, până pe colțul corpului de gardă; și în S.31,

deschisă tot în dreptul colțului de sud-vest, dar pe latura de sud (Z.71) (Fig. 6).

Ca urmare a masivelor intervenții de restaurare, majoritatea acestor cercetări au putut aduce puține rezultate concrete privind clădirea. La nord (în S.23B), zidul exterior al Încăperii V (Z.40) a apărut cu o elevație restaurată cu mortar de ciment și var, așezată pe o fundație ce se decroșă (cca 0,30 m), în jur de -0,90 m. Aceasta din urmă era placată cu un șir de cărămizi, legate cu mortar de ciment până către -1,70 m, iar mai jos temelia se continua cu o subzidire cu ciment (Fig. 7–8/a–b).

În capătul de sud al corpului de gardă (S.30), zidul exterior al Încăperii I (zidul de vest – Z.5) prezenta același aspect, fiind placat cu cărămidă și subzidit cu ciment. Singura observație care s-a putut efectiv face a fost că decroșarea fundației urca ușor, cămășuirea cu cărămidă începând în dreptul colțului de sud-vest la -0,60 -0,70 m (Fig. 9–10).

Secțiunea S.06, deschisă sub galerie, între celelalte două segmente discutate mai sus, a surprins însă un segment în care fundația lui Z.5 nu era nici cămășuită, nici subzidită¹¹, ci se prezenta ca o structură de piatră legată cu mortar, cu o zidărie regulată înecată în mult mortar, realizată foarte probabil în cofraj. Baza fundației cobora la -1,70 m mai jos de decroșare, în depunerile alternative de moloz și pământ menționate mai sus, ceea ce a sugerat o construcție mai târzie decât corpul principal al castelului (clădirile curții interioare) (Fig. 11/a–b).

Stâlpii galeriei au fost cercetați în două puncte, unde au apărut ca fiind așezați pe masive blocuri de ciment cu pietriș, cu un miez de pietre de râu de dimensiuni mai mari, legate cu ciment, adânci până la -0,50 (S.30)–0,90 m (S.06)¹² (Fig. 12–13).

Spre deosebire de latura de vest, zona colțului de sud-vest și a laturii de sud (S.30–S.31) a relevat o serie de situații interesante. Astfel, în profilul de sud al lui S.30, orientat est-vest, între colțul clădirii și fundația de beton a stâlpului, a fost identificat Z.61, construit din piatră, fragmente de gresie verde și fragmente de cărămidă, legate cu mortar de calitate foarte bună. Ruina s-a conturat la -0,60 m, cu talpa la -1,60 m, și a apărut ca fiind adosată la zidul corpului de gardă (Z.5). Pe baza acestor observații, am considerat că ruina avea cel mai probabil rolul de a închide loggia către sud (Fig. 14–15).

Pe latura de sud a corpului de gardă (S.31) s-a conturat o situație și mai complexă (Fig. 16). Actuala latură de sud a clădirii (Z.8 + Z.72) apare ca o construcție din piatră de dimensiuni medii și mari, legate cu mortar de ciment. Acest lucru a putut fi observat dinspre exterior (Z.72) practic numai la nivel de elevație, dar săpătura din interior (S.12) a confirmat că și fundația zidului (Z.8) este realizată cu

¹⁰ La săpăturile din anii 1990, s-a folosit o cotă absolută stabilită de proiectant la nivelul intrării dinspre curtea interioară în turnul de nord-vest (Turnul Negru), corespunzând unei cote absolute de 426,360 m. În cadrul lucrărilor din 2011–2012, cota absolută a proiectantului era cu 34,60 cm mai sus, în cotă absolută 426,706 m, iar aceasta este cota la care se face referință în acest articol.

¹¹ Ulterior, cu ocazia coborârii nivelului de călcare de sub galerie, s-a constatat că intervențiile cu beton de pe traseul exterior al lui Z.5 au fost limitate la jumătatea de sud, corespunzând Încăperilor I și II.

¹² Prezența acestor blocuri de ciment și la ceilalți stâlpi a fost ulterior confirmată în contextul coborârii de nivel de sub galerie.

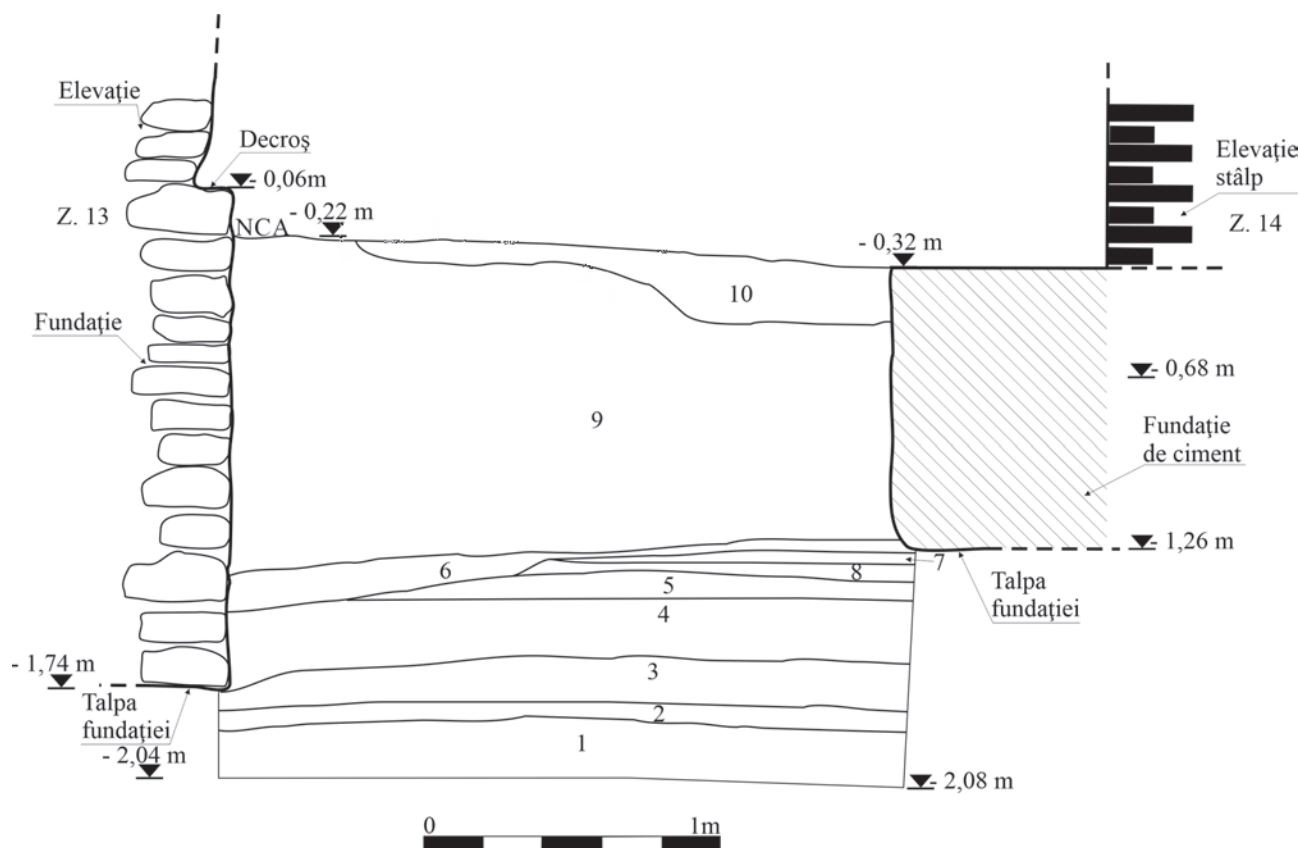

Figura 5. Detaliu de profil în galeria corpului de gardă – profilul sudic al secțiunii S.06. Legenda: **1.** Pământ negru, cleios, cu pietriș și pigment de cărbune; **2.** Lentilă de mortar cu nisip gălbui, sfărâmiș; **3.** Pământ negru cenușiu, cleios, sporadic cu pigment de cărbune, în general curat; **4.** Nivelare cu moloz, care conține mortar cenușiu, bucăți de cărămidă, pietricele; **5.** Lentilă cu mortar albicios, mai curat decât stratul 4; **6.** Lentilă de pământ negru, cleios, cu mult pigment de cărbune; **7.** Lentilă de mortar cenușiu, cu pigment de cărămidă; **8.** Lentilă de pământ negru, cu pigment de cărbune, bucăți de cărămidă; **9.** Nivelare cu pământ brun gălbui, amestecat, ușor afânat, cu pietricele, sporadic cu bucățele de cărămidă, destul de curat; **10.** Nivelare cu pământ negru, amestecat cu fragmente de cărămidă, pigment de mortar și cărămidă.

Figure 5. Section through the walkway of the guardhouse – the southern section of trench S.06. Explanation: **1.** Sticky dark soil, mixed with gravel and with charcoal inclusions; **2.** Thin layer of mortar and crumbly yellowish sand; **3.** Sticky dark greyish soil, occasionally with charcoal inclusions, but, overall, rather clear; **4.** Releveling with rubble, including greyish mortar, bits of brick, pebbles; **5.** Thin layer of off-white mortar, less motley than layer no.4; **6.** Thin layer of sticky dark soil, with many charcoal inclusions; **7.** Thin layer of greyish mortar, with brick inclusions; **8.** Thin layer of dark soil, with charcoal inclusions and bits of brick; **9.** Releveling with slightly loose motley yellowish soil, mixed with pebbles, occasionally with bits of brick, rather clear; **10.** Releveling with dark soil, mixed with bits of brick, mortar and brick inclusions.

beton. Din exterior s-a văzut însă că actualul Z.72 a dublat un zid mai vechi, Z.71, făcut din piatră de dimensiuni medii și mari, legată cu mortar de var alb de consistență dură. Cel din urmă fusese demantelat până la -1,05–1,25 m (de la est la vest), dar păstrându-se o bună parte din elevație, ce iese cca 0,50 m în afară față de linia elevației actuale. Fundația este la rândul ei decroșată (cca 0,30 m) abia către -1,80 m, de unde coboară pentru a se așeza cu talpa în jur de -2,30 m. Ruina Z.71 a fost considerată ca fiind latura de sud originară a corpului de gardă, complet refăcută la restaurarea din secolul XX și înlocuită de actualul Z.72 (Fig. 17).

Ruinele observate în zona colțului sud-vestic al corpului de gardă, adică Z.61 la vest și Z.72 la est, par a face parte din aceeași structură, dar tehnic ele sunt din etape diferite: Z.61 este adosat, iar talpa lui se află deasupra decroșării fundației lui Z.72. O altă ruină, un zid de cărămidă

(Z.73) demantelată la -1,00–1,10 m, cu o lățime medie de un metru, este și ea mai recentă, fiind așezată pe decroșul fundației lui Z.71 (Fig. 18/a–b). Orientat nord-sud, dincolo de Z.71 acesta coboară abrupt, împlântându-se cu talpa la -2,15 m și utilizând piatră legată cu mortar de var alb, ușor sfărâmiș, în asizele inferioare. Planimetria construcției din care făcea parte nu a putut fi stabilită, dar este posibil ca acest zid să fi reprezentat latura de vest a unei anexe adosate corpului de gardă.

Încăperile clădirii corpului de gardă

Trecând la interiorul corpului de gardă, unde au avut loc cele mai multe cercetări, capătul de sud constă din compartimentul P31 (conform releveelor din proiectul de restaurare), denumit în mod convențional **Încăperea I** (Fig. 19/a–c). Pătrată, cu laturile de 7,20 m, aceasta a fost

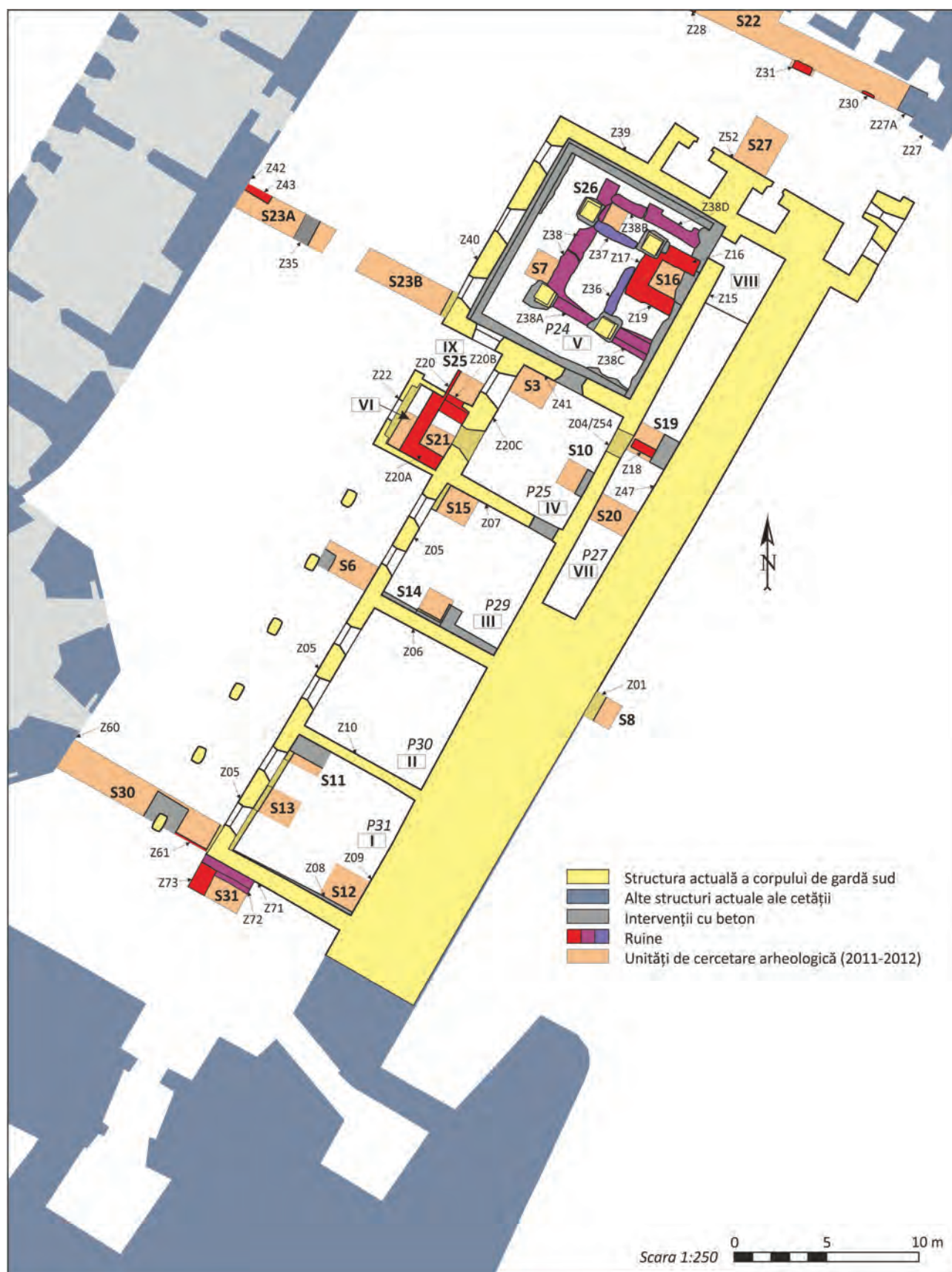

Figura 6. Planul general cu vestigiile descoperite la cercetarea corpului sudic de gardă în anii 2011–2012.

Figure 6. Overview of the discoveries made in the southern guardhouse in 2011–2012.

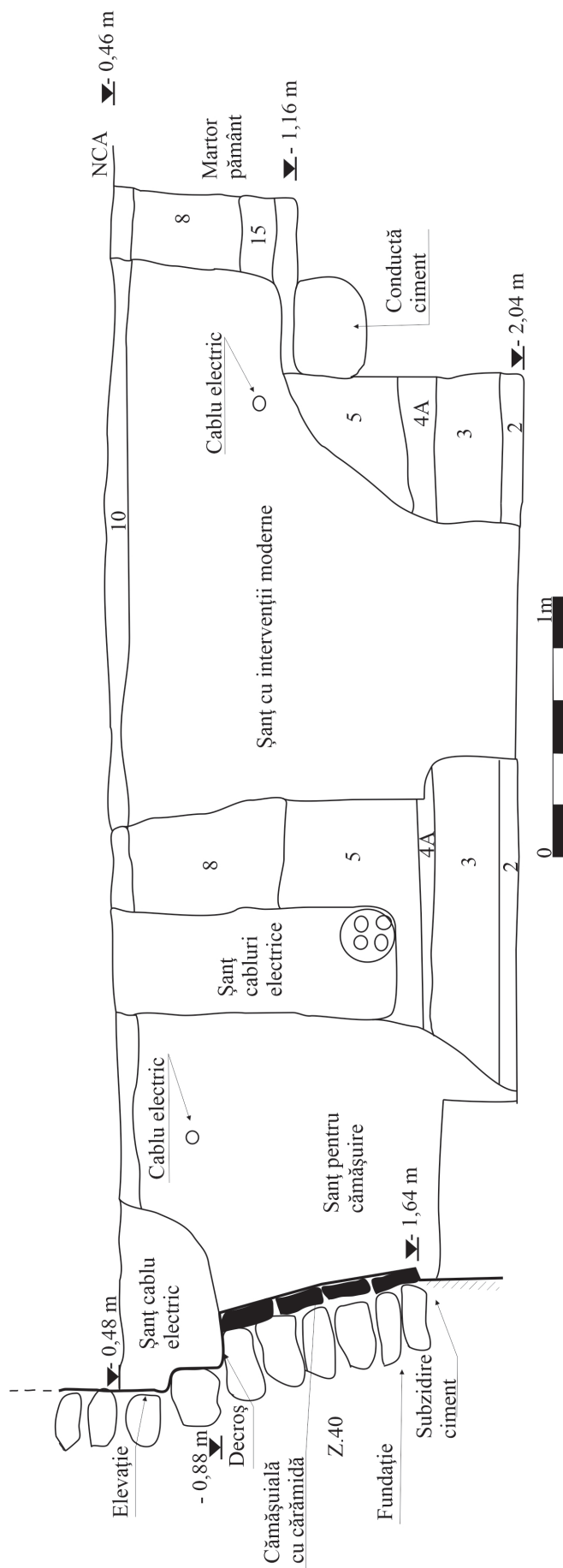

Figure 7. Profilul de sud al secțiunii S.23, cu zidul exterior dinspre vest al Încăperii V. Legenda: **2.** Strat de pământ brun, amestecat cu pelicule de pământ gălbui, afânat; **3.** Strat amestecat, mortar albicios, nisipos cu pelicule de pământ gălbui; **4A.** Nivelare cu pământ negru, mult pigment de cărbune și fragmente de cărămidă; **5.** Nivelare cu pământ brun gălbui, amestecat, afânat; **8.** Strat de moloz, amestecat cu mortar și fragmente de cărămidă; **10.** Nivelare modernă cu pietriș compactat; **15.** Lentilă de mortar de var, cu pigment de arsură, fragmente de cărămidă și pietriș.

Figure 7. The southern section of trench S.23, with the western outer wall of Room V. Explanation: **2.** Brown soil, mixed with various thin layers of loose yellow soil; **3.** Mixed layer of sandy whitish mortar with thin layers of yellowish soil; **4A.** Revealing with dark soil, plenty of charcoal inclusions and brick fragments; **5.** Revealing with loose, blended yellowish-brown soil; **8.** Layer of rubble, mixed with mortar and bits of brick; **10.** Modern revealing with compacted gravel; **15.** Layer of lime mortar, with burnt inclusions, bits of brick, and gravel.

a

b

Figura 8. a–b) Zidul exterior al Încăperii V, Z.40, cercetat în S.23B, vedere frontală și către sud.

Figure 8. a–b) The outer wall of Room V. Wall Z.5, in trench S.30, full view towards the south.

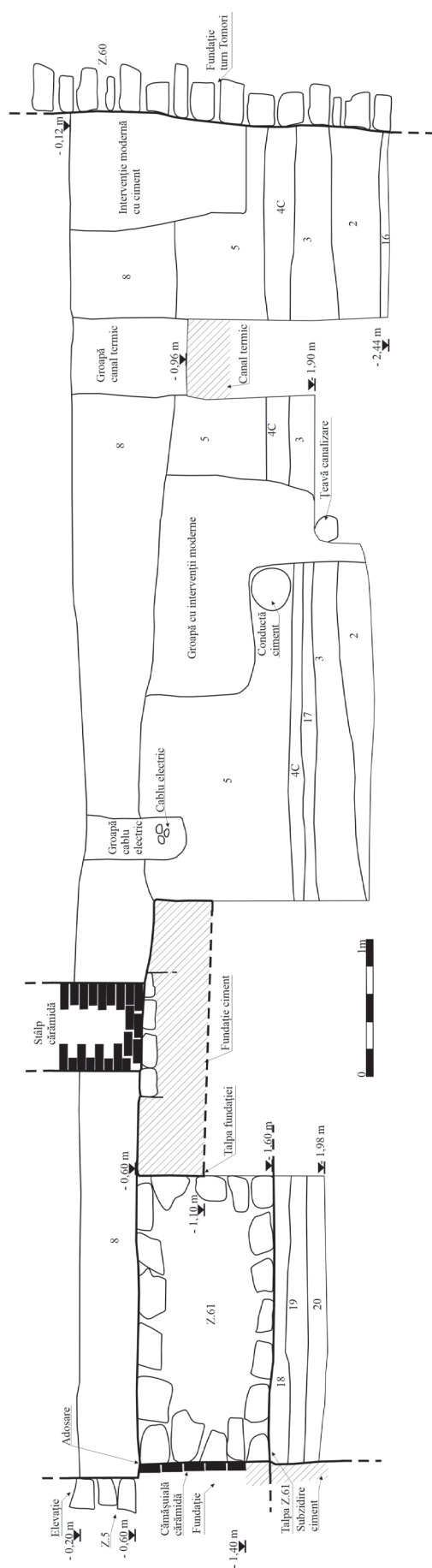

Figura 9. Profilul sudic al secțiunii S.30, cu zidul exterior dinspre vest al încăperii I și secțiune prin galeria vestică a corpului de gardă. **Legenda:** **2.** Strat de pământ brun, amestecat cu pelicule de pământ gălbui, afânat; **3.** Strat amestecat, mortar albicios, nisipos, cu pelicule de pământ negru, nisipos, cu fragmente de cărămidă, pigment de mortar, multă arsură de culoare neagră; **5.** Nivelare cu pământ brun gălbui, amestecat, afânat; **8.** Strat de molaz, amestecat cu mortar și fragmente de cărămidă; **16.** Strat de pământ negru, lutos, foarte umed; **17.** Strat cu lut gălbui, afânat, cu o peliculă foarte subțire de arsură neagră în partea superioară (cca. 2 cm); **18.** Nivelare de pământ cenușiu, amestecat cu pigment de cărăbune și mortar; **19.** Strat cu mult mortar de var, pietricele, sporadic fragmente de cărămidă; **20.** Strat de pământ negru, lutos, foarte umed.

Figure 9. The southern section of trench S.30, with the outer western wall of Room I, and section through the western walkway. **Explanation:** **2.** Layer of brown soil, mixed with thin layers of loose yellowish soil; **3.** Mixed layer of sandy whitish mortar with thin layers of yellowish soil; **4C.** Layer of sandy dark soil, with bits of brick, mortar inclusions, plenty of black-colored burnt inclusions; **5.** Reveling with loose, blended yellowish-brown soil; **8.** Layer of rubble, mixed with mortar and bits of brick; **16.** Layer of very moist, clayish dark soil; **17.** Layer of loose yellowish clay, with a very thin (c.2 cm thick) deposit of black burnt matter in the upper section; **18.** Reveling with greyish soil, mixed with charcoal and mortar inclusions; **19.** Layer with plenty of mortar inclusions, pebbles, occasionally bits of brick; **20.** Layer of clayish dark soil, very moist.

Figura 10. Zidul exterior al încăperii I, Z.5, văzut în S.30

Figure 10. The outer wall (Z.5) of Room I, as seen in trench S.30.

Figura 11. a–b) Vedere generală cu zidul Z.5 văzut în secțiunea S.06, unde s-a păstrat structura originală (a) și detaliu cu fundația în același loc (b).

Figure 11. a–b) Overview of wall Z.5 in trench S.06, where the original structure was preserved (a) and detail of the foundation (b) in the same place.

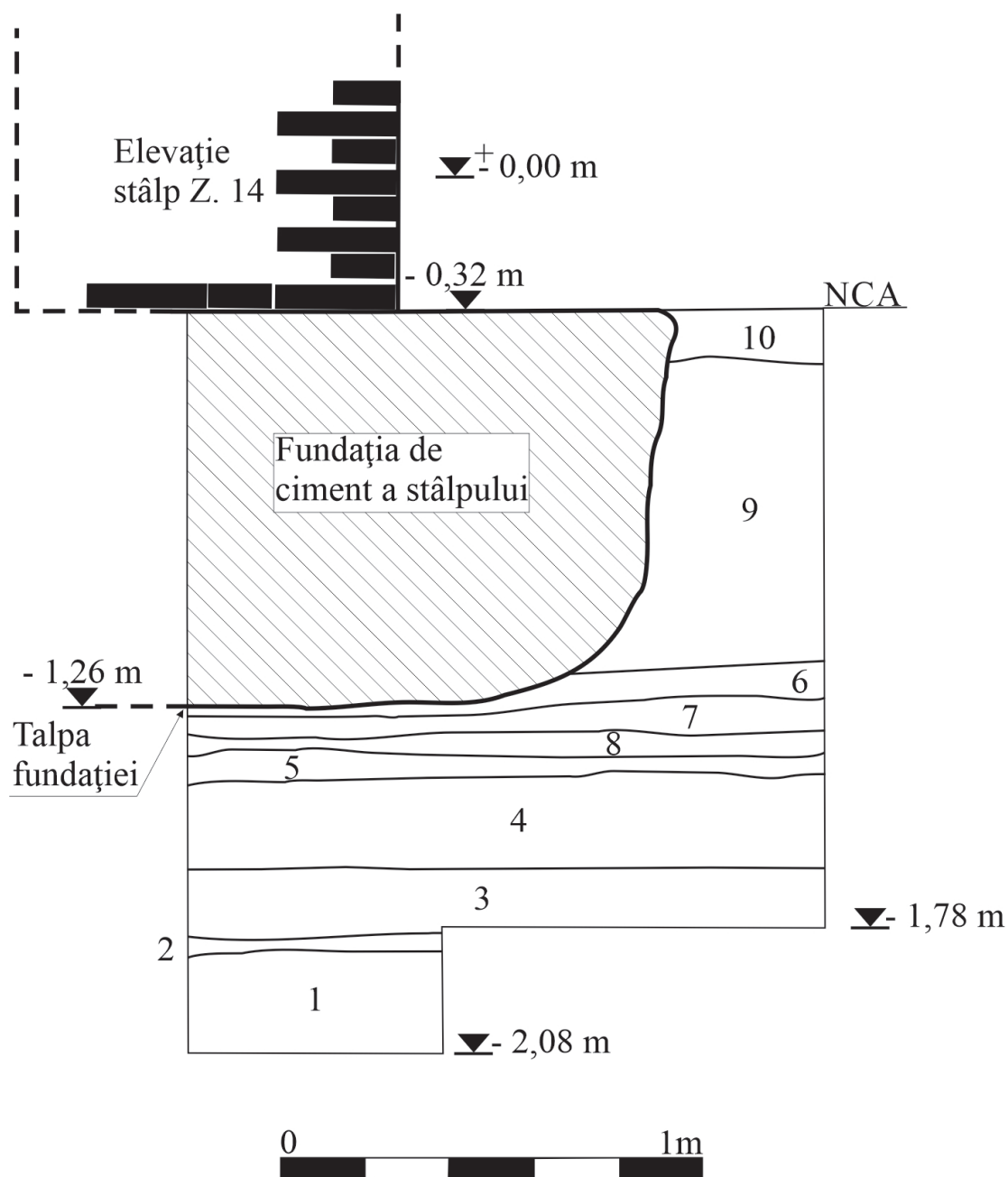

Figura 12. Secțiunea S.06, profil est cu fundația din ciment a stâlpului galeriei. Legenda: **1.** Pământ negru, cleios, cu pietriș și pigment de cărbune; **2.** Lentilă de mortar cu nisip gălbui, sfărâmicios; **3.** Pământ negru cenușiu, cleios, sporadic cu pigment de cărbune, în general curat; **4.** Nivelare cu moloz, are în consistență mortar cenușiu, bucăți de cărămidă, pietricele; **5.** Lentilă cu mortar albicios, mai curat decât stratul 4; **6.** Lentilă de pământ negru, cleios, cu mult pigment de cărbune; **7.** Lentilă de mortar cenușiu, cu pigment de cărămidă; **8.** Lentilă de pământ negru, cu pigment de cărbune, bucăți de cărămidă; **9.** Nivelare cu pământ brun gălbui, amestecat, ușor afânat, cu pietricele, sporadic cu bucățele de cărămidă, destul de curat; **10.** Nivelare cu pământ negru, amestecat cu fragmente de cărămidă, pigment de mortar și cărămidă.

Figure 12. Trench S.06, eastern section, including the concrete foundation of a walkway pillar. Explanation: **1.** Sticky dark soil, mixed with gravel and charcoal inclusions; **2.** Thin layer of mortar and crumbly yellowish sand; **3.** Sticky dark greyish soil, occasionally with charcoal inclusions, but, overall, rather clear; **4.** Releveling with rubble, including greyish mortar, bits of brick, pebbles; **5.** Thin layer of off-white mortar, less mixed up than layer no. 4; **6.** Thin layer of sticky dark soil, with many charcoal inclusions; **7.** Thin layer of greyish mortar, with brick inclusions; **8.** Thin layer of dark soil, with charcoal inclusions and bits of brick; **9.** Releveling with slightly loose mixed yellowish soil, mixed with pebbles, occasionally with bits of brick, relatively undisturbed; **10.** Releveling with dark soil, mixed with bits of brick, mortar and brick inclusions.

Figura 13. Detaliu cu fundația din ciment pe care se așază stâlpul din cărămidă al galeriei cercetat în S.06.

Figure 13. Detail of the concrete foundation investigated in trench S.06 on which sits the brick pillar of the walkway.

Figura 14. Detaliu cu zidul Z.61, surprins la limita săpăturii S.30, adăugat corpului de gardă actual.

Figure 14. Detail of wall Z.61, uncovered at the edge of trench S.30, which abuts the current guardhouse.

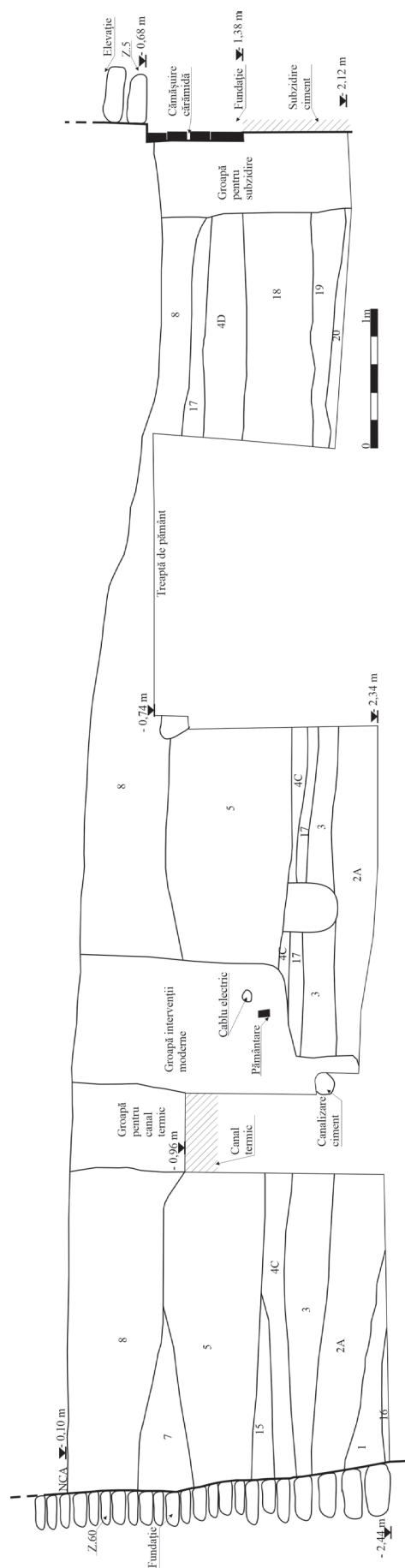

Figura 15. Secțiunea S.30, profilul de nord. **Legenda:** 1. Strat de mortar de culoare gălbuie, afânat, cu var, nisip și puțin pietriș; 2. Strat de pământ brun, amestecat cu pelicle de pământ gălbui, ofânat; 3. Strat amestecat, mortar albicios, nisipos cu pelicle de pământ negru, nisipos, cu fragmente de cărămidă, pigment de mortar, multă arsură de culoare neagră; 5. Nivelare cu pământ brun gălbui, amestecat, afânat; 7. Strat de pământ gălbui, curat, amestecat cu pelicle de pământ brun; 8. Strat de moloz, amestecat cu mortar și fragmente de cărămidă; 15. Lentilă de mortar de var, cu pigment de arsură, fragmente de cărămidă și pietriș; 16. Strat de pământ negru, lutos, foarte umed; 17. Strat cu lut gălbui, afânat cu o peliculă foarte subțire de arsură neagră în partea superioară (cca 2 cm); 18. Nivelare de pământ cenușiu, amestecat cu pigment de cărbune și mortar de mortar; 19. Strat cu mult mortar de var, pietricele, sporadic fragmente de cărămidă; 20. Strat de pământ negru, lutos, foarte umed.

Figure 15. Trench S.30, northern section. **Explanation:** 1. Layer of loose yellowish mortar, with lime, sand and a bit of gravel; 2. Layer of brown soil, mixed with thin layers of loose yellowish soil; 3. Mixed layer of sandy whitish mortar with thin layers of yellowish soil; 4C. Layer of sandy dark soil, with bits of brick, mortar inclusions, plenty of black-colored burnt matter; 5. Revealing with loose, blended yellowish-brown soil; 7. Layer of clear yellowish soil, mixed with brown soil. 8. Layer of rubble, mixed with mortar and bits of brick; 8. Thin layer of lime mortar, with burnt inclusions, bits of brick and gravel; 16. Layer of very moist, clayish dark soil; 17. Layer of loose yellowish clay, with a very thin (c.2 cm thick) deposit of black burnt matter in the upper section; 18. Revealing with greyish soil, mixed with charcoal and mortar inclusions; 19. Layer with plenty of mortar inclusions, pebbles, occasionally bits of brick; 20. Layer of clayish dark soil, very moist.

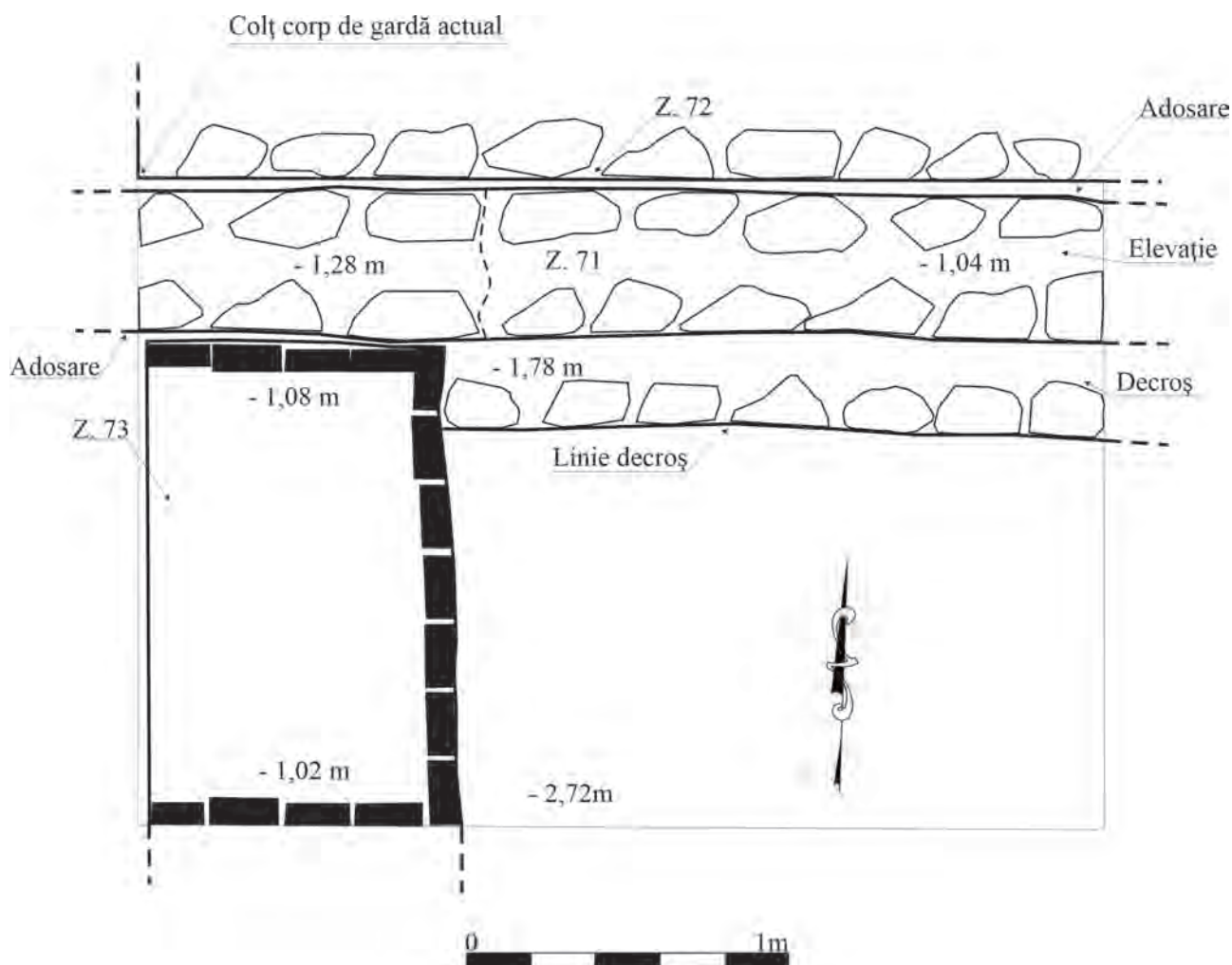

Figura 16. Plan al S.31 cu ruinele descoperite.

Figure 16. Plan of trench S.31, including the uncovered ruins.

investigată prin trei unități de cercetare, dispuse în colțurile de sud-est (S.12) și nord-vest (S.11), și pe mijlocul laturii de vest (S.13). Ca urmare a acestei distribuții, structura subterană a putut fi observată pentru toate cele patru laturi ale încăperii, dintre care două, mai exact cea de nord (Z.10, dintre încăperile I și II) și cea de sud (Z.8), se prezentau ca structuri cu elevații din pietre legate cu mortar de ciment, așezate pe fundații de ciment. În cazul celei de nord, decroșarea, lată de un metru, a fundației de beton nu a mai îngăduit să se observe urmele vreunei structuri mai vechi. Fundația celei de sud, la care se păstrau inclusiv urme de lemn de la cofrajul pentru turnarea betonului, nu era la fel de puternic decroșată, dar refacerea temeliei fusese operată pe toată adâncimea vizibilă în săpătură (Fig. 20–21).

Celelalte două laturi se păstrau însă în formă istorică, cel puțin la nivel de fundație. Zidul de vest (Z.5), dinspre curte, se așază pe o zidărie regulată din piatră, legată cu mortar de var cu nisip, ce se decroșă (0,30 m) la -0,60 m și cobora pentru a se așeza cu talpa la -2,30 m (Fig. 22a–b).

Zidul de est (Z.9), adică latura ce corespunde curții interioare, este așezat pe o fundație de piatră legată cu mortar de var și nisip, în structura căreia se observau sporadic și fragmente de cărămidă, incluse pentru egalizarea zidăriei; talpa nu a putut fi surprinsă, săpătura trebuind să se oprească la -2,45 m, din cauza nivelului ridicat al pânzei freatice. În cazul acestei laturi, deși temelia era istorică, începând de la cota de -1,36 m, zidul prezenta o refacere cu ciment, iar elevația este din cărămidă legată cu mortar de var, ciment și nisip (Fig. 23).

La începutul săpăturii, nivelul de călcare se afla între -0,50–0,60 m, cotă rezultată cel mai probabil în urma renovărilor din anii 1970–1980, după cum indicau umpluturile de nivelare de mai jos. Nivelul de călcare anterior acestor intervenții s-a conturat la -1,00–1,10 m, fără să se păstreze urmele unei amenajări specifice.

Interiorul compartimentului de mai la nord, **Încăperea II**, ușor trapezoidal (6,9/7,2 × 7,4/7,5 m), nu a fost cercetat prin deschiderea unor unități de cercetare propriu-zise, dar, în contextul lucrărilor de restaurare, a fost coborât nivelul de călcare în suprafață de la -0,80 m

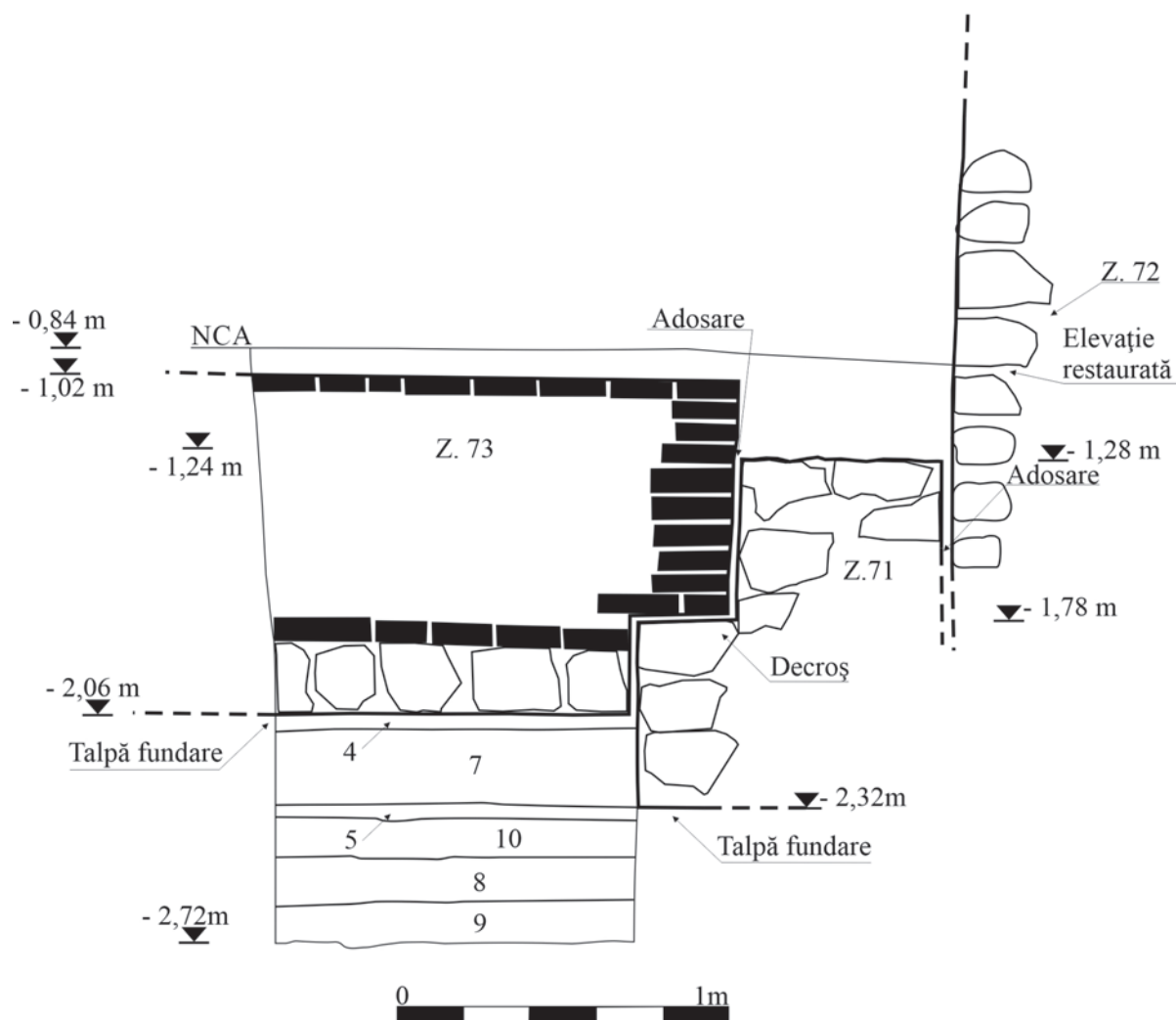

Figura 17. Profilul de est al S.31, cu structura ruinei Z.71, reprezentând foarte probabil zidul original al unui corp de gardă. Legenda: 1. Nivel călcare (dărâmtură); 2. Strat umplutură (cărămidă, oase animale, piatră, pigment de arsură și mortar); 3. Strat negru-cenușiu cu cărămidă și pigment de cărămidă, arsură neagră; 4. Strat de mortar galben lutos; 6. Strat negru-cenușiu, afânat, cu mult pigment de arsură neagră, cărămidă și mortar; 7. Strat galben lutos cu pigment de cărămidă; 8. Strat cu pietre, cărămizi și mortar; 9. Strat brun-roșiatic lipsit de pigmenți sau material.

Figure 17. The drawing of the eastern section of trench S.31, with the structure of the ruined wall Z.71, most likely the original wall of a guardhouse. Explanation: 1. Ground level (rubble); 2. Releving (bricks, animal bones, stone, charcoal and mortar inclusions); 3. Dark greyish layer with bricks and brick inclusions, charcoal; 4. Layer of clayish yellowish mortar; 6. Loose dark greyish layer with many inclusions of charcoal, brick and mortar; 7. Clayish yellowish layer with brick inclusions; 8. Layer of stone, brick and mortar; 9. Reddish brown layer with no inclusions and no artefacts; 10. Clayish deep dark layer, with traces of charcoal.

la -1,20 m (Fig. 24). Cu această ocazie a fost identificată pe latura de nord a încăperii o zidărie de cărămidă (30 × 14 × 4 m) legată cu mortar (Cx.6), ce a fost atribuită structurii de susținere a unei sobe. Conturată la -0,85 m, această structură avea 1,25 × 1,10 m în dimensiune și se mai păstrau din ea laturile de nord (adosată pe lungime zidului încăperii), cea de vest și jumătatea vestică a celei sudice, toate țesute între ele și groase doar de o lățime de cărămidă, cu excepția unei porțiuni din latura vestică, ce fusese dublată. Din latura de est se mai vedea numai pornirea și urme vagi pe lângă pilonul de beton de pe mijlocul zidului de nord al încăperii. Umplutura din spațiul astfel definit era compusă din pământ gri-cenușiu, cu

urme de arsură neagră, pigment de mortar, fragmente de ceramică și oase (Fig. 25/a–b).

În ceea ce privește zidurile propriu-zise ale încăperii, în măsura în care acestea au putut fi observate cu ocazia coborârii de nivel, acestea prezentau același aspect ca în compartimentele învecinate.

Următorul compartiment dinspre nord, **Încăperea III**, de formă aproape pătrată cu laturi de 6,9–7 m, a fost investigat prin deschiderea a două unități de cercetare, una în colțul de nord-vest (S.15) și una pe latura de sud (S.14). Latura de sud, corespunzând zidului care desparte Încăperile II și III (Z.6), păstrează încă fundația istorică din piatră înecată în mortar realizat din var cu nisip, ce se decroșează (0,18–0,30 m) la -1,45 m și coboară până

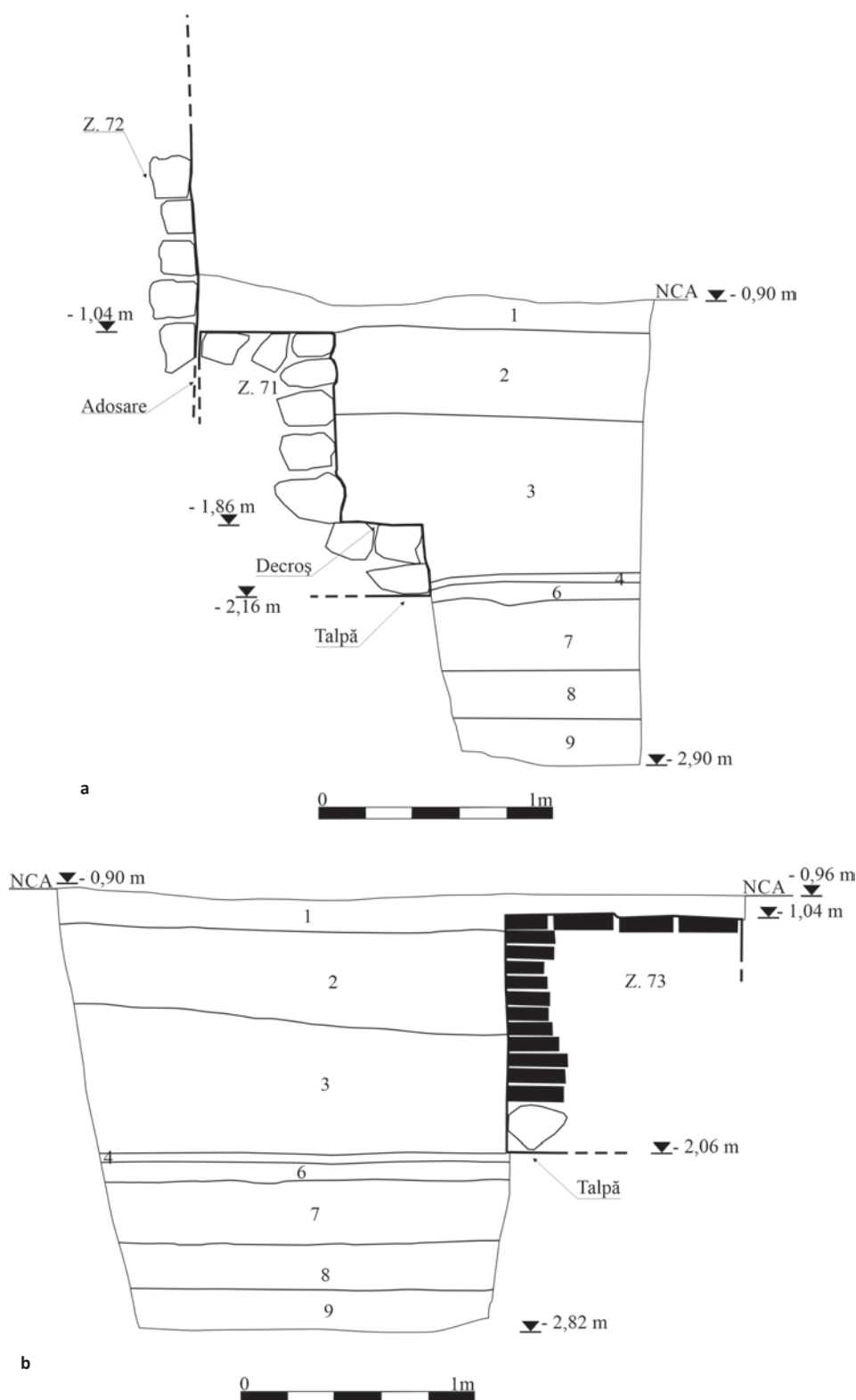

Figura 18. a–b) Profilul sudic și vestic al secțiunii S.31, cu ruina Z.73. Legenda: 1. Nivel călcare (dărâmtură); 2. Strat umplutură (cărămidă, oase animale, piatră, pigment de arsură și mortar); 3. Strat negru-cenușiu cu cărămidă și pigment de cărămidă, arsură neagră; 4. Strat de mortar galben lutos; 5. Strat de mortar alb fin; 6. Strat negru-cenușiu, afânat, cu mult pigment de arsură neagră, cărămidă și mortar; 7. Strat galben lutos cu pigment de cărămidă; 8. Strat cu pietre, cărămizi și mortar; 9. Strat brun-roșiatu curat; 10. Strat negru închis, lutos, cu urme de arsură neagră.

Figure 18. a–b) The southern and western sections of trench S.31, with the ruined wall Z.73. Explanation: 1. Ground level (rubble); 2. Releveling (bricks, animal bones, stone, charcoal and mortar inclusions); 3. Dark greyish layer with bricks and brick inclusions, charcoal; 4. Layer of clayish yellowish mortar; 5. Fine white mortar; 6. Loose dark greyish layer with many inclusions of charcoal, brick and mortar; 7. Clayish yellowish layer with brick inclusions; 8. Layer of stone, brick and mortar; 9. Reddish brown layer with no inclusions and no archaeological remains; 10. Clayish deep dark layer, with traces of charcoal.

a

c

b

Figura 19. a–c) Imagini generale cu încăperea 1.

Figure 19. a–c) Overviews of Room I.

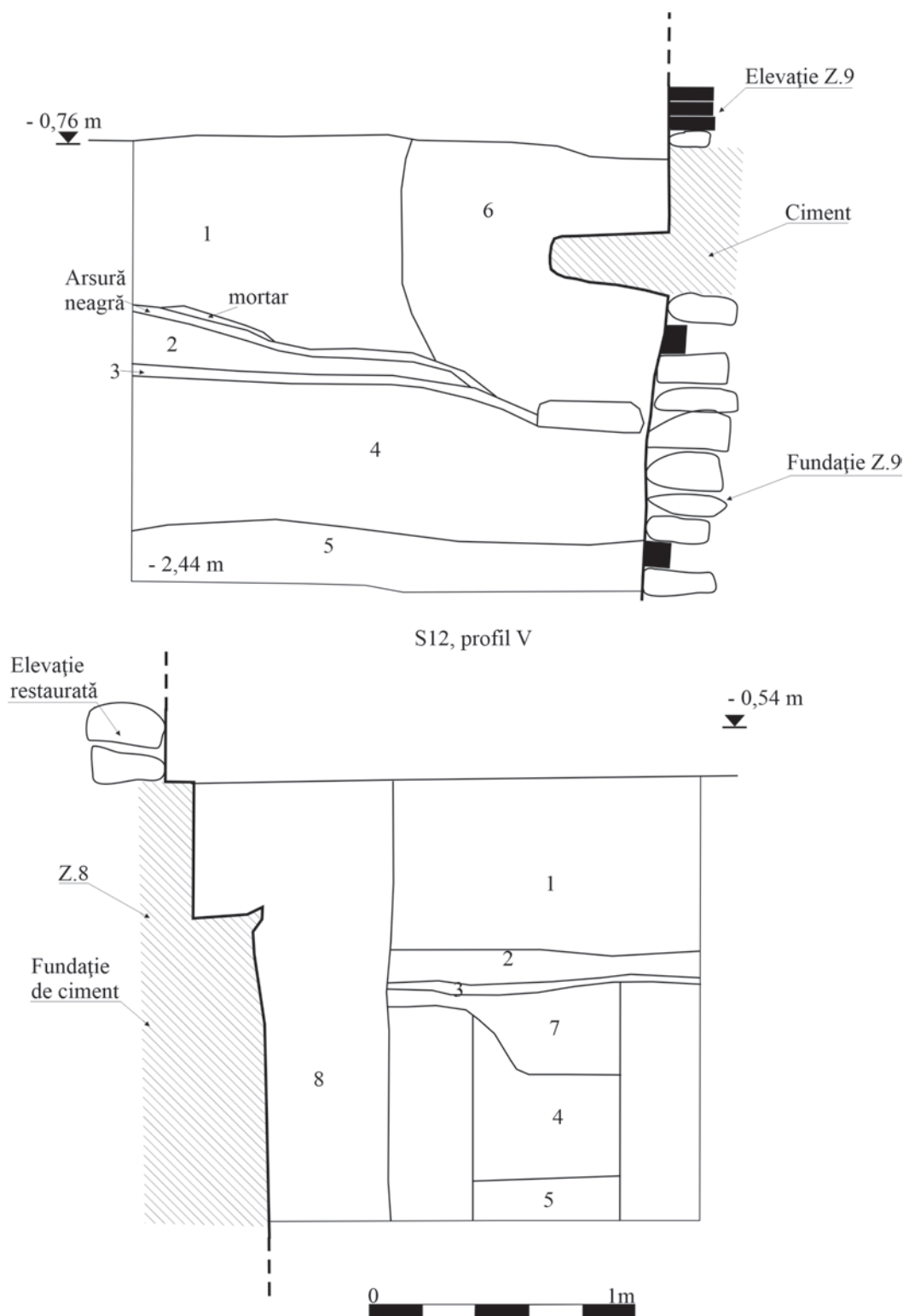

Figura 20. Secțiunea S.12, profil nord (sus) și vest (jos). **1.** Strat brun-cenușiu cu pigment de lut gălbui cu fragmente de cărămidă, cărbune, mortar, pietriș; **2.** Strat brun-roșiatic cu pigment de cărbune, mortar, nisip, pietriș; **3.** Strat de arsură neagră; **4.** Strat de lut gălbui cu pigment de lemn carbonizat și mortar; **5.** Strat cenușiu de pietriș, mâlos, cu pigment de mortar și fragmente de lemn; **6.** Groapă de implantare a decroșului de beton, umplutură amestecată cu pietriș, fragmente de cărămidă, mortar, pietre; **7.** Strat galben de lut, cleios, compact, sporadic pigment de cărbune; **8.** Pământ de umplutură de la groapa de implantare a Z.8, cu fragmente de cărămidă, beton, pietre, fragmente de lemn de cofraj.

Figure 20. Trench S.12, northern (above) and western (below) sections. Explanation: **1.** Greyish brown layer with yellowish clay inclusions and bits of brick, charcoal, mortar and gravel; **2.** Reddish brown layer with inclusions of charcoal, mortar, sand, and gravel; **3.** Layer of charcoal; **4.** Layer of yellowish clay with inclusions of burnt wood and mortar; **5.** Muddy greyish layer of gravel, with mortar inclusions and pieces of wood; **6.** Foundation trench for the concrete understructure, backfill mixed with gravel, bits of brick, mortar and stones; **7.** Sticky compact yellowish layer of clay, occasionally charcoal inclusions; **8.** Backfill of the foundation pit of wall Z.8 with bits of brick, stones, fragments of timber framework.

Figura 21. Secțiunea S.12, detaliu cu fundațiile celor două ziduri cercetate.

Figure 21. Trench S.12, detail with the foundations of the two investigated walls.

la -2,40 m, pentru a se așeza pe un strat de pietriș mâlos (Fig. 26). Numai porțiunea inferioară s-a păstrat însă neafectată. Fundația de ciment a pilonului central al zidului a coborât până la nivelul decroșării zidăriei istorice și prezintă propria ei decroșare (0,56 m) la -0,80 m, adică la cota la care întreaga structură se transformă într-o simplă placă de beton pe care s-a așezat actuala elevație, zidită din piatră și cărămidă (30 × 14 × 5 cm), legate cu mortar de var și ciment (Fig. 27).

Latura de nord a încăperii (Z.7), ce o separă de compartimentul următor, prezintă o situație foarte similară. Fundația istorică, din piatră legată cu mortar de var și fragmente de cărămidă pentru egalizarea zidăriei, a coborât cu talpa până la -1,90–2,00 m, dar de la -1,30 m în sus a fost refăcută cu beton, iar elevația a fost în totalitate refăcută din piatră și cărămidă legate cu mortar de var și ciment. La fel ca și mai la sud, latura dinspre curte a încăperii a supraviețuit fără intervenții majore, iar fundația sa, din pietre mari, legate cu mortar de var cu nisip de calitate bună, decroșată (0,20–0,30 m) la -0,45 m, cobora până la -2,30 m. Elevația sa, groasă de 0,96 m, a fost totuși punctual afectată, fiind spartă până la -0,30 m în zona intrării. În această încăpere, lucrările au pornit de la un nivel de călcare aflat în jur de -0,80 m, iar nivelul de călcare anterior a fost identificat aproximativ la -1,25 m (Fig. 28).

O observație importantă a fost aceea că zidul dinspre curte și cel de compartimentare au fost construite în aceeași etapă, dintr-o zidărie regulată din piatră cu rare fragmente de cărămidă, cu un parament regulat (Fig. 29).

Încăperea IV, ușor trapezoidală (6,8/6,9 × 6,1/6,3 m), este ultima din șirul de patru camere înșiruite din capătul de sud al corpului de clădire către nord. Compartimentul a fost investigat prin deschiderea a două unități de cercetare, în colțul de nord-vest (S.03) și pe latura de est (S.10), considerându-se că investigarea laturii de sud (Z.7) în Încăperea III (prin S.15) a furnizat suficiente informații.

În primul sondaj, s-a observat că laturile de vest (Z.20C) și de nord (Z.41) se țes la nivel de fundație, dar talpa nu a putut fi atinsă, ca urmare a infiltrațiilor de apă din pânza freatică. Ambele temelii erau neregulate, construite din piatră mare amestecată cu câteva fragmente de cărămidă, înecate în mortar de var albicios, cu nisip. Fundația zidului nordic prezenta o intervenție modernă de subzidire cu ciment, ce cobora aproape un metru în adâncime. La fel ca și mai la sud, fundația laturii dinspre curte nu prezenta astfel de intervenții invazive. Dar, dacă în încăperile de mai la sud fundația lui Z.50 se decroșă și ieșea în afară 0,20–0,30 m față de linia elevației, aici fundația lui Z.20C se retrăgea 0,3–0,5 m în spatele liniei elevației, ce consta dintr-o zidărie regulată de cărămidă (29 × 14 × 5 cm),

a

b

Figura 22. a–b) Detaliu cu fundația zidului Z.5, cercetat în S.13 (a) și detaliu cu straturile de umplutură (b).

Figure 22. a–b) Detail with the foundation of wall Z.5, investigated in trench S.13 (a) and detail with leveling deposits (b).

Figura 23. Imagine de ansamblu cu secțiunea S.12 în cursul cercetărilor.

Figure 23. Overview of trench S.12 during the investigation.

Figura 24. a–b) Încăperea II, imagini de ansamblu în timpul lucrărilor de coborâre a nivelului de călcare.

Figure 24. a–b) Overview of Room II during the lowering of the ground level.

Figura 25. Detalii cu soclul instalației de încălzit din Încăperea II.

Figure 25. Detail of the base of the stove from Room II.

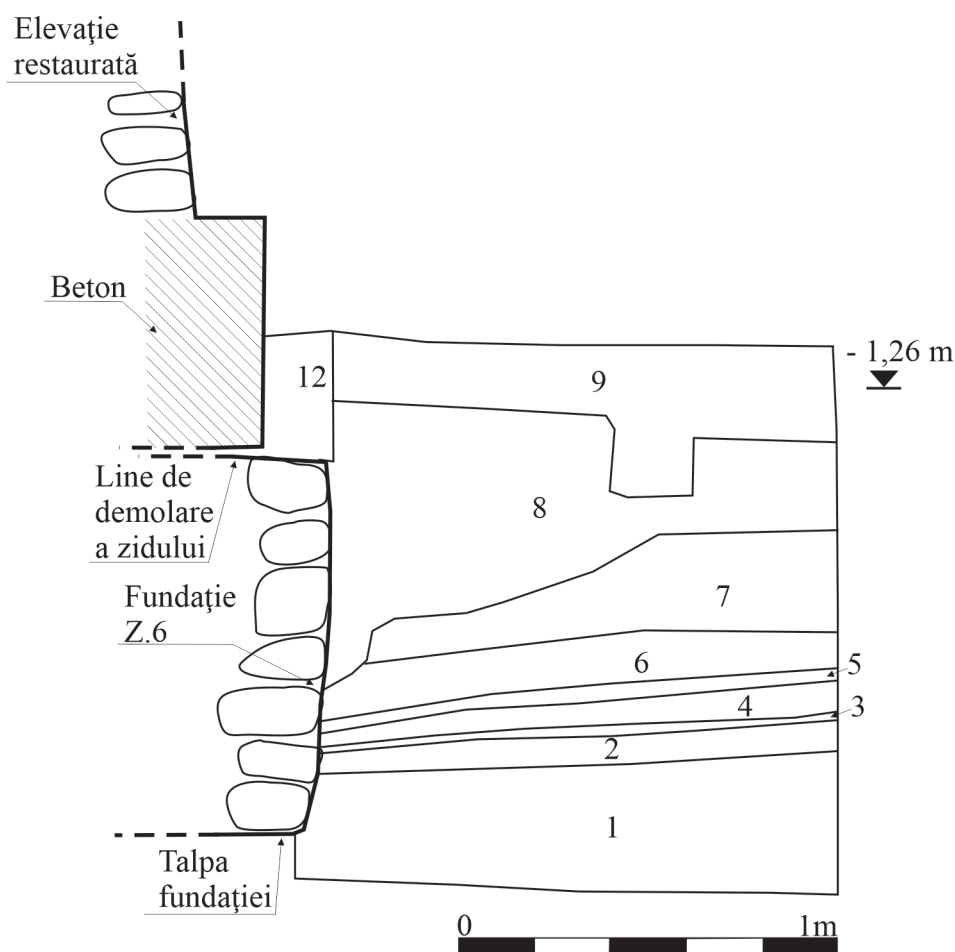

Figura 26. Secțiunea S.14, profilul de vest. *Legenda: 1. Pământ cleios, cu pietriș, negru-cenușiu, oxizi de fier, pietricele; 2. Strat de pământ gălbui, amestecat, cu pigment gălbui și negru, cleios, bucățele de cărămidă; 3. Lentilă de culoare maronie (lentilă de oxizi); 4. Pământ cenușiu, pietricele și mici fragmente de cărămidă, consistență lutoasă; 5. Lentilă de cărbune; 6. Pământ mai curat, brun, lutos; 7. Strat de pământ lutos, pietriș, pigment cărbune, pigment de ceramică; 8. Strat de lut cleios, destul de curat; 9. Strat de pământ brun-gălbui lutos amestecat cu pietricele; 12. Strat negru afânat, șanțul de fundare pentru zidul de ciment.*

Figure 26. Trench S.14, western section. *Explanation: 1. Sticky dark greyish soil, mixed with gravel, iron oxides, pebbles; 2. Sticky layer of yellowish soil, with both yellowish and dark inclusions, bits of brick; 3. Thin, brown-colored layer (oxides); 4. Clayish, greyish soil, pebbles and small bits of brick; 5. Thin layer of charcoal; 6. Clearer, clayish, brown soil; 7. Clayish layer of soil, gravel, charcoal and ceramic inclusions; 8. Layer of sticky clay, rather clear; 9. Layer of clayish, yellowish-brown soil mixed with pebbles; 12. Loose dark layer, the foundation trench of the concrete wall.*

în care s-a utilizat piatră numai în asizele de la bază (Fig. 30). Diferența se reflecta încă dinaintea începerii săpăturii în dimensiunile ceva mai mici ale compartimentului, iar îngroșarea zidului dinspre curte la cca 1,20 m (față de cca 0,80 m mai la sud) era evidentă, motiv pentru care acesta a și primit aici apelativul Z.20C, abandonându-se notarea cu Z.5 (Fig. 31). Mai multe informații despre acest zid au fost colectate cu ocazia săpăturilor de pe latura opusă a sa (S.21 și S.25), unde elevația recentă prezenta o fundație de piatră, legată cu mortar, cu o lățime maximă de 1,40 m, ce începea la -0,60 m și cobora cu talpa până în jur de -2,10 m.

În partea opusă a Încăperii IV, latura de est a acesteia (Z.4), se așeza pe o fundație de piatră legată cu mortar de var, care a fost cercetată până la -3,10 m fără a se atinge talpa de fundare. Partea superioară fusese renovată, iar în jur de -1,00 m o cămășuială zidită cu piatră și cărămidă,

legate cu mortar de var și tencuită cu mortar de var și ciment ieșea cca 0,42 m în fața liniei fundației. Sub cămășuială s-a putut observa o nișă cu dimensiunile de 0,42 × 0,24 m, în care au fost găsite urmele unei bârne de lemn, iar sub partea inferioară a nișei s-a observat un ciot de zidărie mixtă de formă dreptunghiulară (0,80 × 0,60 m). Cel mai probabil, această zidărie susținea o structură de lemn pe care era amplasată o podea, tot de lemn.

În partea cealaltă a zidului Z.4, se afla, în grosimea zidului incintei exterioare a cetății, un compartiment cu o formă trapezoidală alungită, mai lată către nord (22,50 × 1,90 / 2,70 m), a cărui zonă centrală era ocupată de scările prin care se făcea accesul de la parter la etajul corpului de gardă, creându-se astfel două compartimente distincte, la sud Încăperea VII și la nord, o anexă, Încăperea VIII.

Figura 27. Secțiunea S.14, fundațiile din ciment ale zidului Z.6 și pilonului central al acestuia.

Figure 27. Trench S.14, the concrete foundation of wall Z.6 and the central pilaster of the wall.

Numai **Încăperea VII** a fost investigată, prin două secțiuni (S.19 și S.20), ambele deschise pe întreaga lățime a compartimentului, la o distanță de 2,60 m una de cealaltă, între pereții de est (Z.47) și de vest (Z.4). Acesta din urmă prezenta și aici aceleași trăsături constructive ca în Încăperea IV, dar talpa nu a fost nici aici atinsă, săpătura oprindu-se încă și mai sus, la numai -2,20 m (S.19), respectiv -2,60 m (S.20) (Fig. 32).

Peretele din partea opusă (Z.47), corespunzând curții incintei exterioare, era construit la nivel de fundație din piatră și fragmente de cărămidă legate cu un mortar realizat din var cu nisip. În unele locuri, începând de la -0,35 m, s-au observat subzidiri cu beton (decroșate cca 0,50 m, cu talpa la -1,50 m), iar elevația, din piatră și cărămidă, se prezenta într-o formă restaurată cu mortar de ciment. Scara actuală, de ciment, surprinsă în profilul de nord al lui S.19,

a fost construită ulterior subzidirilor și nu avea fundație, prima treaptă, cu un nivel de călcare activ la -0,50 m, coborând numai 0,40 m. În schimb, în jumătatea de sud a aceleiași unități de cercetare, exact în dreptul actualei uși de acces, a apărut structura Z.18, construită din piatră și fragmente de cărămidă legate cu mortar realizat din var cu nisip, ce ocupa aproape întreaga lățime a compartimentului, fiind înglobată de subzidiri, iar în partea cealaltă venind până la 0,10 m de Z.4. Ruina, cu o lățime vizibilă de 0,40 m, s-a conturat la -0,70 m, coborând cu talpa la -1,85 m, și a fost interpretată ca fiind un rest al vechii scări care permitea accesul între parter și etajul corpului de gardă. În acest caz, această scară s-ar fi aflat cca 1,50 m mai la sud de cea actuală, iar accesul dinspre Încăperea IV trebuie să fi fost cumva diferit, treapta apărând chiar în dreptul actualului gol de ușă (Fig. 33/a–c).

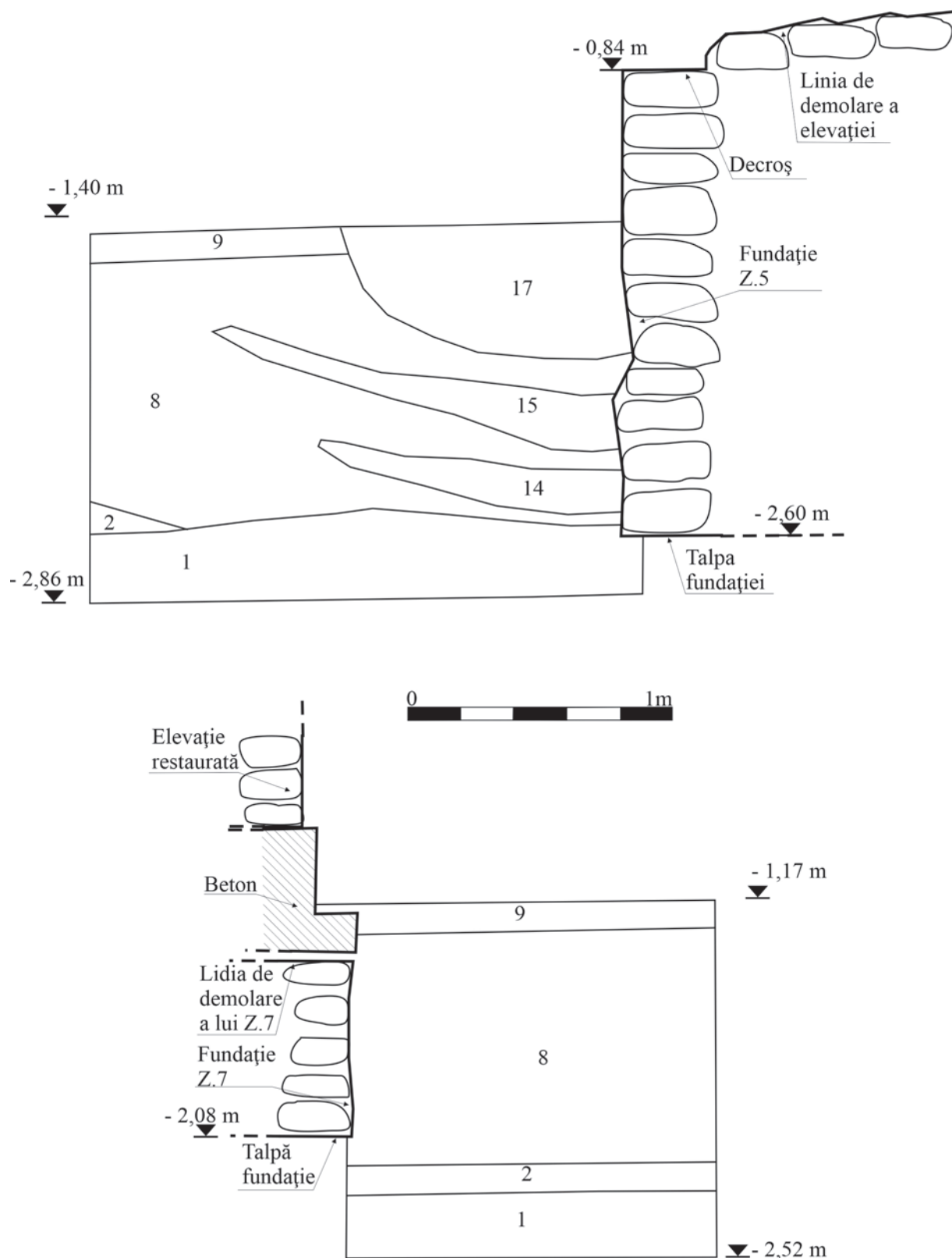

Figura 28. Secțiunea S.15, profilele de sud (sus) și est (jos). Legenda: **1.** Pământ cleios, cu pietriș, negru-cenușiu, oxizi de fier, pietricele; **2.** Strat de pământ gălbui, amestecat, cu pigment gălbui și negru, cleios, bucățele de cărămidă; **8.** Strat de lut cleios, destul de curat; **9.** Strat de pământ brun-gălbui lutos amestecat cu pietricele; **14.** Lentilă de mortar cu pietriș și lut; **15.** Lentilă de lut negru; **17.** Umplutură groapă cu resturi de piatră și cărămidă.

Figure 28. Trench S.15, southern (above) and eastern (below) sections. Explanation: **1.** Sticky dark greyish soil, mixed with gravel, iron oxides, pebbles; **2.** Sticky layer of yellowish soil, with both yellowish and dark inclusions, bits of brick; **8.** Layer of sticky clay, rather clear; **9.** Layer of clayish, yellowish-brown soil mixed with pebbles; **14.** Thin layer of mortar mixed with gravel and with clay; **15.** Thin layer of dark clay; **17.** The backfill of a pit that was filled with stones and bricks.

Figura 29. Detaliile fundațiilor zidurilor Z.5 și Z.7 cercetate în secțiunea S.15 (Încăperea III).

Figure 29. The foundations of walls Z.5 and Z.7, as investigated in trench S.15 (Room III).

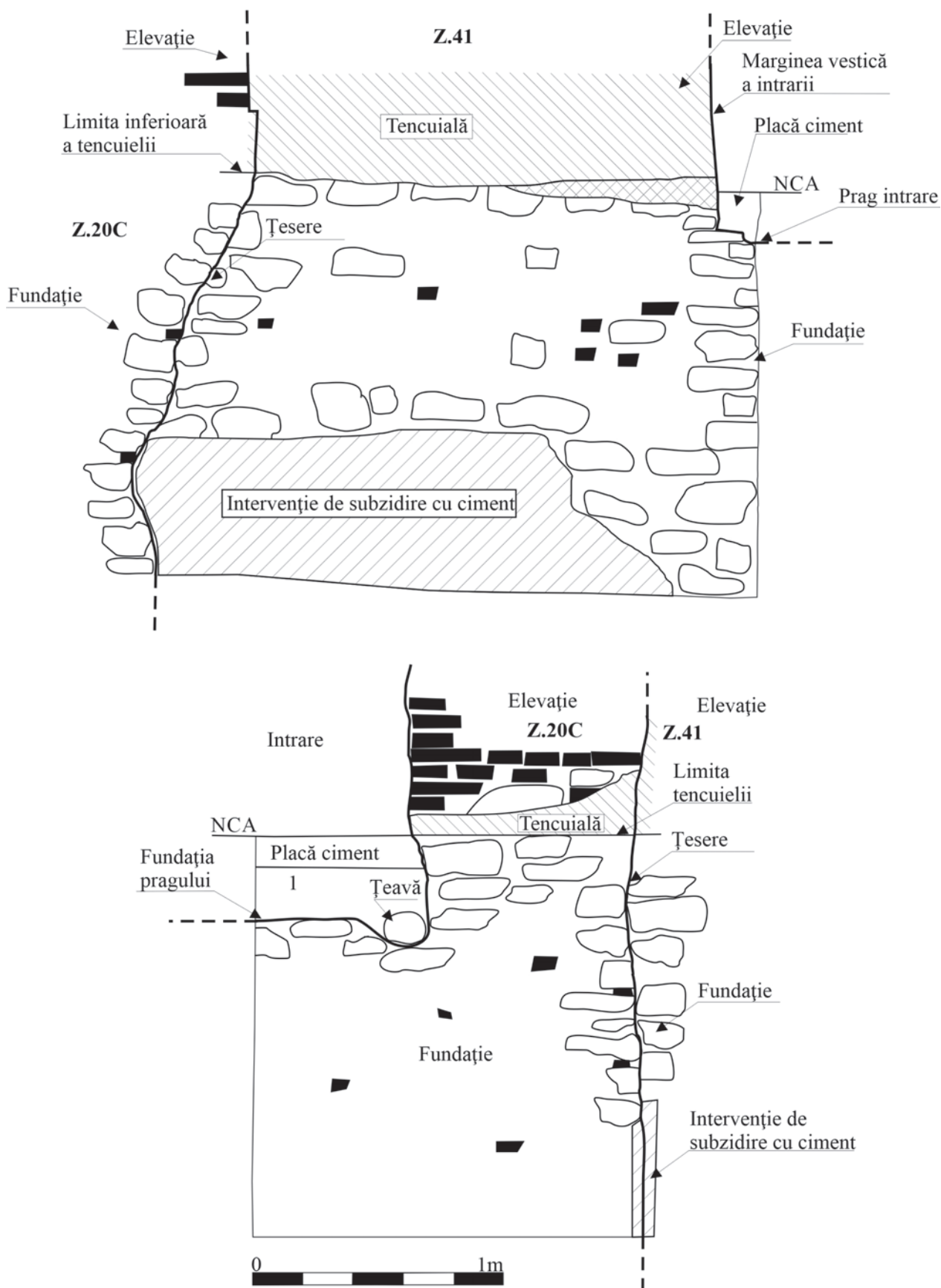

Figura 30. Secțiunea S.03, profilele de nord și vest.

Figure 30. Trench S.03, northern and western sections.

Figura 31. Secțiunea S.03 detalii cu fundațiile.

Figure 31. Detail of the foundations in Trench S.03.

Figura 32. Detaliu cu umplutura dintre cele două ziduri cercetate în secțiunea S.20.

Figure 32. Detail with the backfill between the two walls investigated in trench S.20.

Figura 33. a–c) Încăperea VII, detalii din timpul săpăturii: umplutura dintre cele două ziduri care formează corpul curtinei exterioare estice, Z.47 la est și Z.4/54 la vest (a), treapta scării actuale din ciment (b) și ruină descoperită în săpătură, posibil din structura scării originale care ducea la etajul clădirii (c).

Figure 33. a–c) Room VII, details during excavations: the backfill between the two walls that shape the bulwark of the eastern outer ward – wall Z.47 in the east and wall Z.4/54 in the west (a); the current concrete stairs (b); ruin discovered during the excavation, possibly part of the original staircase that used to lead to the first floor of the building (c).

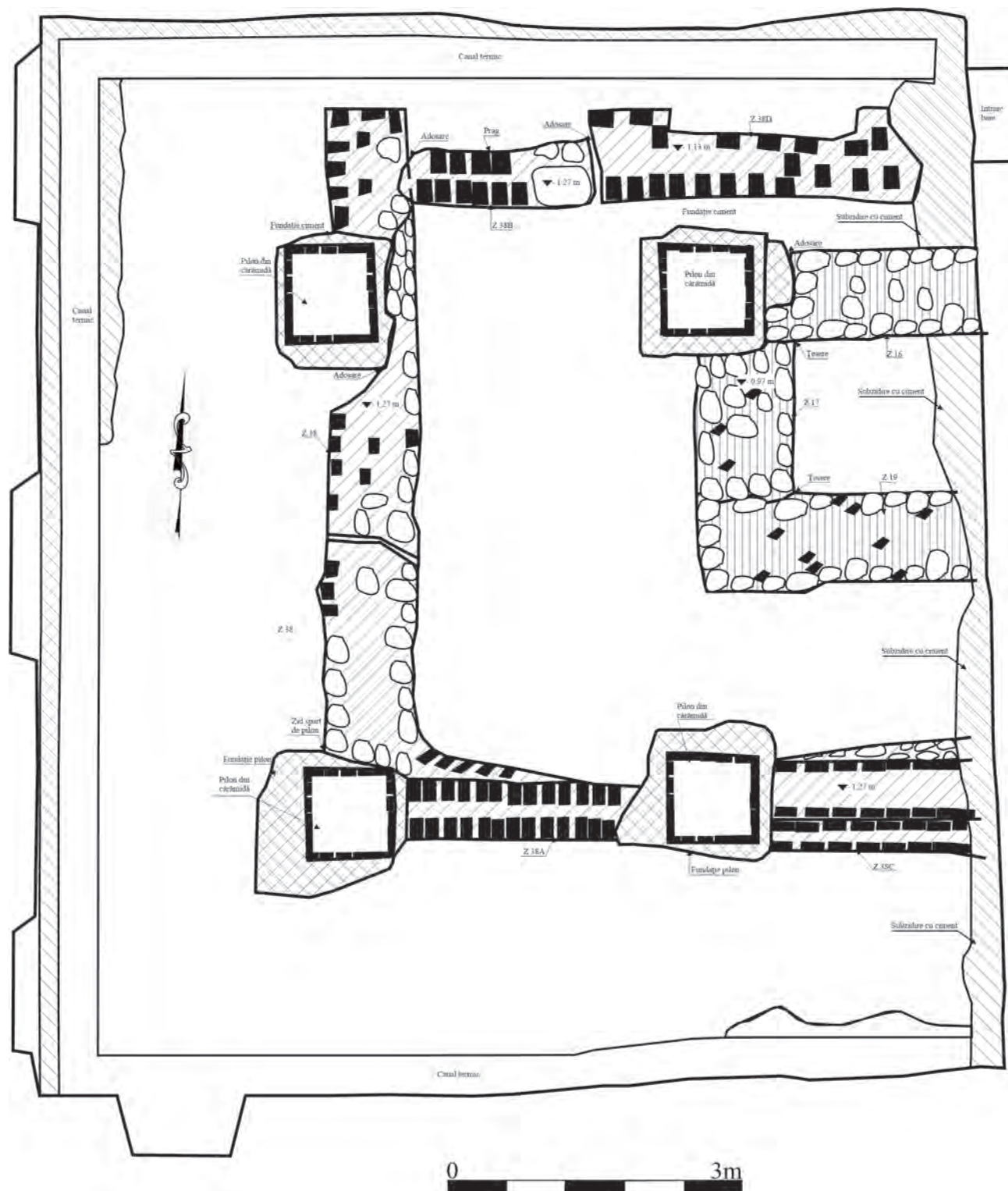

Figura 34. Planul general al vestigiilor descoperite în Încăperea V.

Figure 34. Overview of the finds in Room V.

Figura 35. a–c) Secțiunea S.07, trasarea cercetării (a), vedere generală în timpul cercetărilor (b) și detaliu de stratigrafie (c).

Figure 35. a–c) Trench S.07 with the excavation (a), overview during the investigation (b), and stratigraphic detail (c).

Figura 36. Vedere generală cu unul dintre stâlpii cercetați în secțiunea S.26.

Figure 36. Overview of one of the pillars investigated in trench S.26.

În momentul începerii cercetării, nivelul de călcare era la -0,50 m, iar umpluturile de la ultimele restaurări coborau, ca de obicei, până către -1,20–1,30 m.

În **Încăperea VIII**, de la nord de scările actuale, nu s-au deschis unități de cercetare din cauza numeroaselor intervenții moderne (canal termic – pe tot conturul încăperii, țevi de apă, cabluri electrice, plăci de beton), care au deranjat stratigrafia până la -1,50 m.

Compartimentul de mai la vest, **Încăperea V**, prin care se face în prezent accesul, a beneficiat în schimb de investigații de largă amploare, fiind deschise trei unități de cercetare, una pe latura de est (S.16) și două în dreptul stâlpilor de vest (S.07, S.26) ale căror rezultate au fost completate cu informații colectate în cursul unei coborâri generale a nivelului de călcare interior. Cercetările au furnizat unele dintre cele mai interesante rezultate, identificând două etape succesive în evoluția structurală a acestui capăt de nord al corpului de clădire, anterioare formei actuale a încăperii (Fig. 34, 35/a–b, 36).

În prezent, **Încăperea V** (Z.15, Z.39, Z.40, Z.41), cu o formă vag trapezoidală (10,60 / 11,20 × 9,70 / 9,90 m), este compartimentul cu cele mai mari dimensiuni din corpul de

clădire sudic, iar zona centrală este sprijinită de un carou de stâlpi de cărămidă, așezați pe fundații de piatră și cărămidă înecate în beton, ce au rolul de a susține bolta încăperii (Fig. 37). Zidurile perimetrice au fost și ele întărite cu beton, ce ia forma unor subzidiri puternic decroșate, care încep la -0,85 m și coboară până la -1,45 m. Aici și elevația pare să fi suferit intervenții substanțiale, subzidirea decroșându-se 0,60 m față de ea, dar 0,80 m față de fundația originală (Z.15), ce constă din zidărie mixtă, îmbinând piatra și cărămida. Deși săpătura a coborât la -2,90 m, talpa de fundare nu a putut fi atinsă (Fig. 38).

Această formă a încăperii a fost precedată de o formă de mai mici dimensiuni, definită pe nord de ruinele Z.38B și Z.38D, pe vest de Z.38, iar pe sud de Z.38A și Z.38C (Fig. 39/a–b). Latura de est a acestui compartiment mai vechi, ale căruia ruine s-au conturat la -1,10–1,30 m, cu talpa la -2,50 m (în S.7), nu a mai putut fi surprinsă, probabil dispărând cu ocazia construirii pe același traseu a mult mai adâncului Z.15. Adăugând subzidirile acestuia, ce au mascat și ele segmente importante, și trei dintre stâlpii caroului central, ce au spart laturile de sud și de vest, precum și colțul dintre ele, numai dimensiunile laturii de vest a acestui compartiment, convențional denumit **Încăperea**

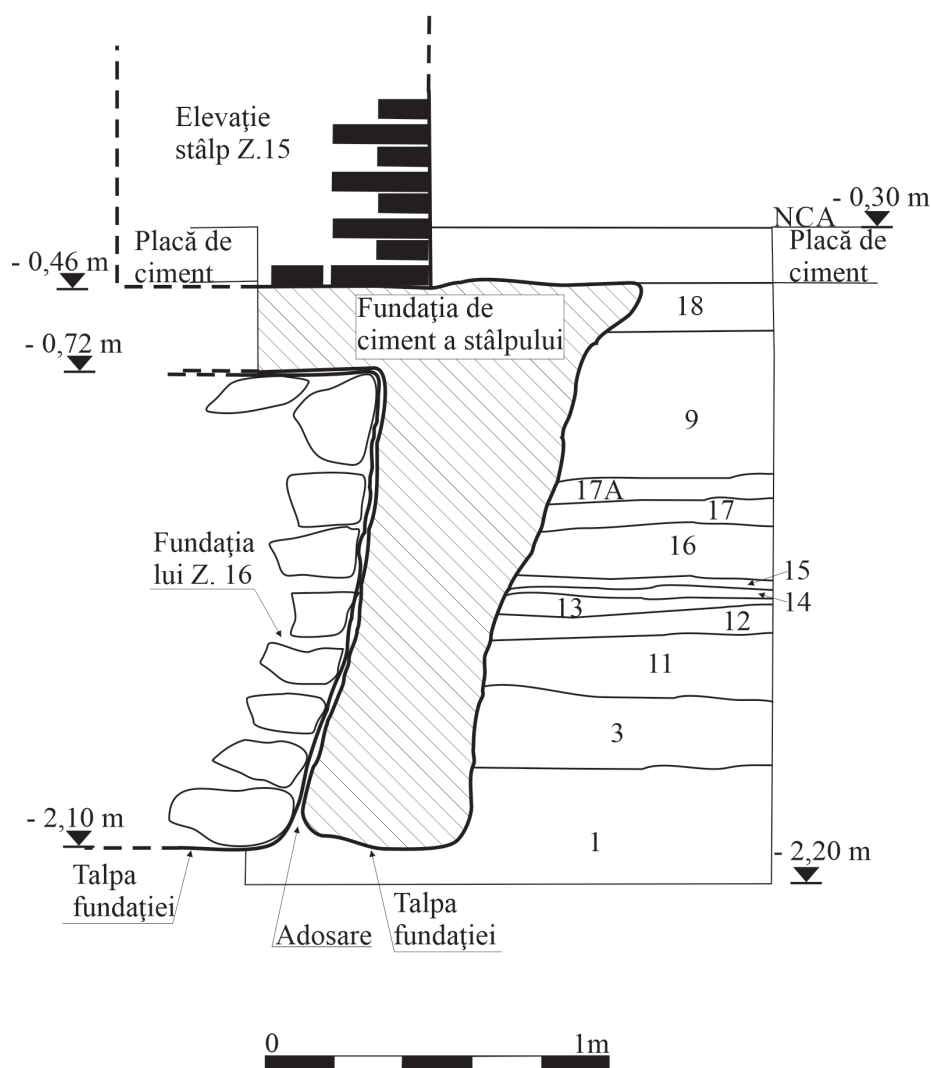

Figura 37. Secțiunea S.06, profilul sudic. **Legenda:** 1. Pământ negru, cleios, cu pietriș și pigment de cărbune; 3. Pământ negru cenușiu, cleios, sporadic cu pigment de cărbune, în general curat; 9. Nivelare cu pământ brun gălbui, amestecat, ușor afânat, cu pietricele, sporadic cu bucățele de cărămidă, destul de curat; 12. Nivelare cu pământ de culoare neagră, amestecat cu cărbune; 13. Lentilă de cărbune; 14. Lentilă de pământ brun închis, curat; 15. Lentilă de mortar de var, albicios; 16. Nivelare de pământ, de culoare brun închis; 17. Strat de var alb, compact; 17A. Peliculă de mortar cenușiu, amestecat cu var alb; 18. Nivelare de pământ amestecat cu pietriș și ciment.

Figure 37. Trench S.06, southern section. **Explanation:** 1. Sticky dark soil, mixed with gravel and charcoal inclusions; 3. Sticky dark greyish soil, occasionally with charcoal inclusion, but, overall, rather clear; 9. Releveling with slightly loose yellowish soil, mixed with pebbles, occasionally with bits of brick, rather clear; 12. Releveling with dark-colored soil, mixed with charcoal; 13. Thin layer of charcoal; 14. Thin layer of clear, deep brown soil; 15. Thin layer of whitish mortar; 16. Releveling with deep, brown-colored soil; 17. Compact layer of mortar; 17A. Thin layer of grey mortar, mixed with white lime; 18. Releveling with soil mixed with gravel and concrete.

VA, au putut fi stabilite: cca 7,50 m pe exterior și cca 6 m pe interior. Dacă considerăm ca linia actuală laturii de est a Încăperii V (Z.15) corespunde liniei laturii de est a vechiului compartiment, ar rezulta un interior aproximativ pătrat, cu latura de cca 6 m, foarte similar Încăperilor I–IV de mai la sud, cu care de altfel latura sa de vest se și aliniază. Între latura de sud a Încăperii VA și cea de nord a Încăperii IV ar fi rămas în acest caz un spațiu de cca 2,50 m, a cărui funcție nu poate fi cert stabilită, dar probabil era un coridor de acces către scările din Încăperea VII (Fig. 40/a–c).

Fundația ruinelor Încăperii VA este din piatră de dimensiuni mari și medii, legate cu mortar de var cu nisip, de culoare albă, de bună calitate și prezenta o decroșare de cca 0,20–0,30 m față de linia elevației. Aceasta, păstrată punctual, la limita celor mai de jos asize, era făcută dintr-o zidărie mixtă, legată cu mortar de var cu nisip. Pe latura de nord, încăperea a fost prevăzută cu o ușă, cu o deschidere de 1,90 m, al cărui prag (Z.38B), lat de 0,60 m, cu partea superioară la -1,27 m, era construit cu lespezi de piatră și cărămidă (Fig. 41/a–b). Pe latura de sud, mai precis înspre

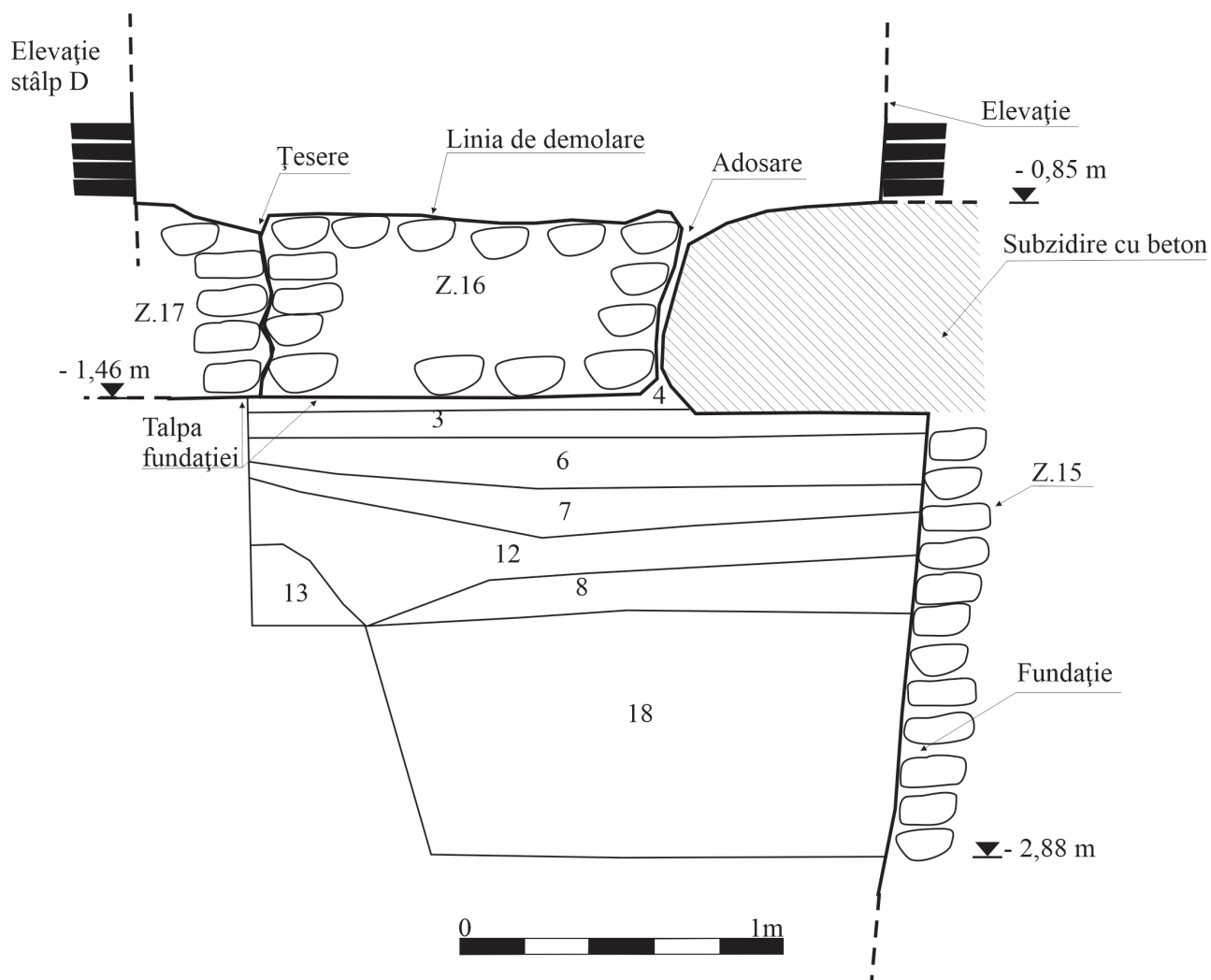

Figura 38. Secțiunea S.16, profilul sudic. **Legenda:** **2.** Strat de nivelare cu fragmente de cărămidă, piatră, mortar; **3.** Pământ cenușiu, afânat, cu pigment de mortar, cărămidă; **6.** Strat de nivelare cu cărămidă mărunțită, pigment de mortar, cărbune, oase; **7.** Strat gri-cenușiu, compact, lutos, cu pigment de cărbune și sporadic mortar; **8.** Lentilă de mortar amestecat cu pământ cleios, fragmente de cărămidă, urme de lemn carbonizat; **13.** Strat de umplutură gri-cenușiu cu pigment de mortar, cărbune, oase; **18.** Strat de arsură neagră.

Figure 38. Trench S.16, southern section. **Explanation:** **2.** Releveling with bits of brick, stones and mortar; **3.** Loose greyish soil, with inclusions of mortar and brick; **6.** Releveling with crushed brick, mortar inclusions, charcoal, bones; **7.** Compact ash-greyish layer, with inclusions of charcoal and occasionally of mortar; **8.** Thin layer of mortar mixed with clayish soil, bits of brick, remnants of burnt wood; **13.** Ash-greyish backfill with mortar inclusions, traces of burnt wood; **18.** Black burnt layer.

presupusul pasaj dintre Încăperile VA și IV, nu s-au putut observa urme ale vreunui acces.

În interiorul Încăperii VA au apărut urmele unei alte structuri zidite, de mai mici proporții, a cărei parte de est dispărea și ea sub latura de est a încăperii actuale, sau, mai precis, sub subzidirile acesteia, care s-au dus suficient de adânc pentru a distruge temelia acestei structuri, mult mai superficial fundate, cu talpa la numai -1,35–1,45 m. Conturate la -0,80–1,00 m, fundațiile acestei structuri, denumită convențional **Încăperea VB**, aveau o lățime de cca un metru, iar latura ei de vest (Z.17), aflată la cca 2,10 m distanță de linia elevației actualei laturi de est a Încăperii V (Z.15), avea cca 3,50 m pe exterior și cca 1,50 m

pe interior. Laturile de nord (Z.16) și de sud (Z.19) s-au păstrat suficient de bine pentru a putea spune că și în această direcție compartimentul avea cel puțin 1,50 m pe interior (Fig. 42/a–b).

În stadiul actual nu se poate spune precis dacă Încăperea VB a avut aceeași perioadă de funcționare cu Încăperea VA, dar cotele de demantelare diferite (ruinele lui VB s-au conturat 0,30–0,50 m mai sus decât ale lui VA) pledează mai degrabă pentru opusul acestei ipoteze. Această interpretare este susținută și de faptul că ruinele lui VB s-au conturat aproape imediat sub nivelul de călcare al încăperii de la începutul săpăturii, ce se afla la -0,75 m, iar nivelul de călcare istoric, dat de un strat de mortar

Figura 39. a–b) Încăperea V, vedere de ansamblu (a) și detaliu cu vestigiile încăperilor mai vechi (b).

Figure 39. a–b) Room V, overview (a) and detail with the archaeological remnants of the older rooms (b).

Figura 40. a–c) Încăperea V, detaliile cu vestigiile încăperii demolate VA: ruinele încăperii VA suprapuse de un stâlp al încăperii actuale (a); ruina laturii estice a încăperii și detaliu de stratigrafie cu depunerile istorice anterioare construirii camerei (b); detaliu de stratigrafie cu nivelul de construcție al primei încăperi, un strat de moloz alb (c).

Figure 40. a–c) Room V, detail with the remnants of the demolished Room VA: the ruins of Room VA, overlapped by a pillar of the current room (a); the ruin of the eastern side of the room and stratigraphic detail of the historical deposits that predated the erection of the room (b); stratigraphic detail of the construction level of the first room, consisting of a layer of white rubble (c).

a

b

Figura 41. Încăperea V, detaliile cu vestigiile încăperii demolate VA: pragul din cărămidă.

Figure 41. Room V, detail of the remnants of the demolished room, including the brick threshold.

a

b

Figura 42. a–b) Încăperea V, ruinele încăperii mai vechi VA: vedere de ansamblu (a) și detaliu de zidărie (b).
Figure 42. a–b) Room V, ruins of the older room VA: overview (a) and masonry detail (b).

a

b

c

Figura 43. a–c) Încăperea V, structuri superficiale din piatră și cărămidă, cu urme de arsură, care pot fi atribuite celui mai recent stadiu de utilizare a încăperii VA.

Figure 43. a–c) Room V, shallow structure of stone and brick, with traces of burning.

a

b

Figura 44. Cercetarea încăperilor VI și IX: cercetarea încăperii IX, vedere spre încăperea VI (a), și cercetarea zonei dintre cele două încăperi (b).

Figure 44. Research in Rooms VI and IX, as seen when looking towards Room VI (a) and while investigating the area between the two rooms (b).

Figura 45. Încăperea VI, detaliu cu fundațiile pereților de sud și vest (în față și dreapta), și ruina laturii de est a încăperii vechi.

Figure 45. Room VI, detail of the foundation of the southern and western walls (front and right), and the ruins of the eastern side of the old room.

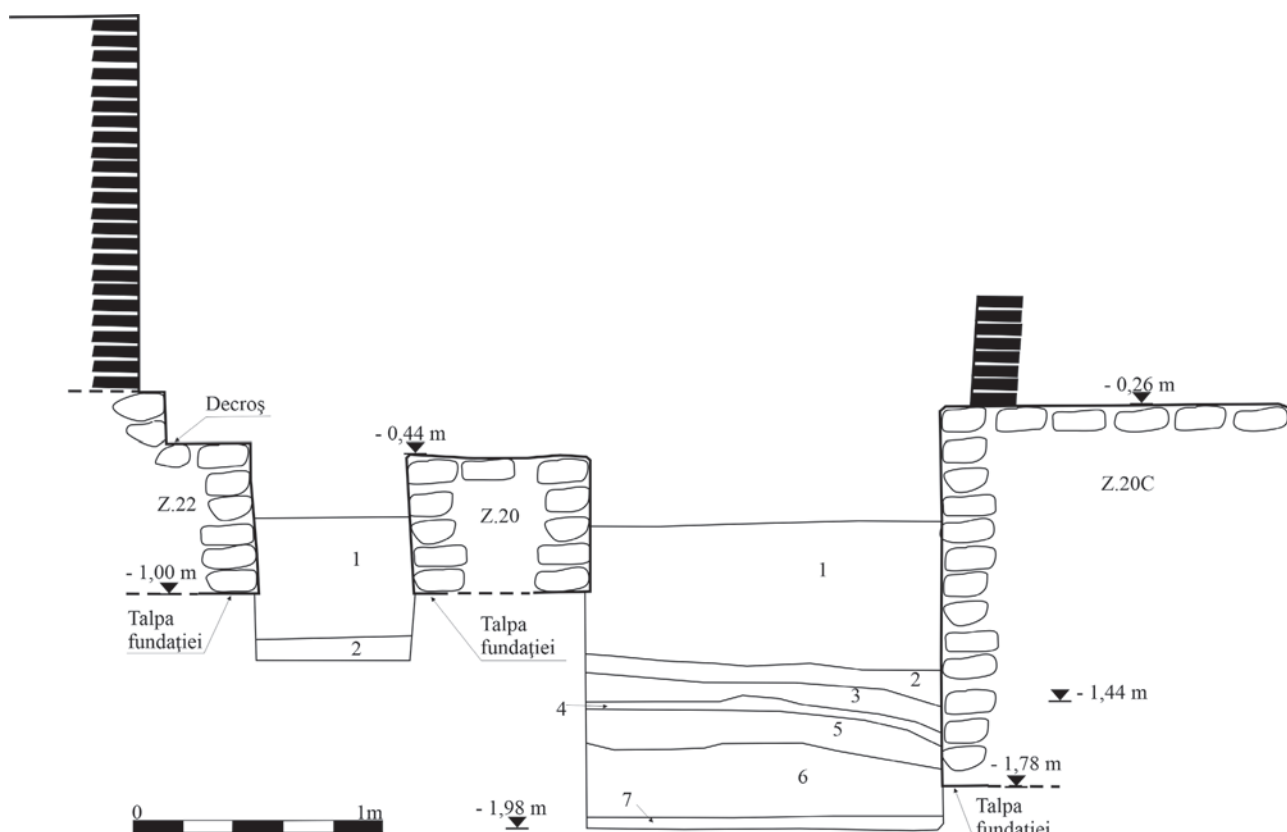

Figura 46. Încăperea VI, secțiunea S.21, profilul nordic. *Legenda: 1. Strat lutos gri-cenușiu, pigment de arsură neagră, mortar; 2. Strat de nivelare, mici fragmente de cărămidă, pigment de arsură; 3. Strat de nivelare, mortar, mici fragmente de cărămidă; 4. Strat de lutuială, compact, cu pigment de arsură neagră și fragmente de cărămidă; 5. Strat de nivelare, cu mortar și fragmente mici de cărămidă; 6. Strat lutos cenușiu, compact, sporadic cu pigment de cărbune; 7. Strat de pietriș.*

Figure 46. Room VI, trench S.21, northern section. *Explanation: 1. Clayish ash-grey layer with inclusions fired to black and with mortar; 2. Releving, small bits of brick and burnt inclusions; 3. Releving, mortar and small bits of brick; 4. Layer of compacted clay, with black burnt inclusions and bits of brick; 5. Releving with mortar and small bits of brick; 6. Compacted ash-grey layer, occasionally with charcoal inclusions; 7. Layer of gravel.*

albicios cu fragmente de cărămidă și pigment de cărbune, a fost identificat la -1,4–1,5 m, respectiv sub talpa zidurilor lui VB. În orice caz, în pofida numelui convențional pe care l-a primit, fundarea superficială și dimensiunile reduse sunt argumente ce pot fi aduse împotriva interpretării structurii definite de Z.16, Z.17 și Z.19 ca o încăpăre de sine-stătătoare sau doar ca un compartiment în interiorul unei încăperi mai mari.

Pe lângă aceste două structuri, în Încăperea V au fost identificate urmele încă a două ziduri, primul (Z.37) între stâlpii de nord-vest și nord-est ai caroului central, al doilea (Z.36) între cei de nord-est și sud-est, adosat pe lungime mai vechiului Z.17. Structuri superficiale, din piatră și cărămidă (15 × 4 cm), legate cu un mortar de slabă calitate, nisipos, conturate la -0,80 m (aceeași cotă ca decroșarea temeliiilor de beton ale stâlpilor), care nu coboară cu talpa sub -1,10 m; acestea au putut fi atribuite unei etape moderne intermediare (Fig. 43/a–c).

Încăperea V nu a fost singura în care cercetările au identificat urme istorice ale evoluției planimetrice

a corpului de clădire. Astfel de urme au fost identificate și mai la sud, în **Încăperile VI** (cca 3,70 × 3,30 m) și **IX** (cca 3,20 × 3,30 m) de la vest de Încăperea IV, unde au fost deschise două unități de cercetare, una în partea de sud a Încăperii VI (S.21), unde s-a procedat și la coborâre de nivel, iar cealaltă în colțul de sud-est al Încăperii IX (S.25) (Fig. 44/a–b).

În forma actuală, latura de vest (Z.22) a acestor două încăperi se aliniază cu cea a Încăperii V (Z.40), iar cea de sud cu zidul dintre Încăperile III și IV (Z.7), dar nu au, în elevație, nici jumătate din grosimea acestora. Zidul ce le separă (Z.20B) prezintă și el același aspect. Excepție fac colțurile de nord-vest și sud-vest ale Încăperii VI, care iau forma unor întărituri de dimensiunile stâlpilor logiei, cu care, de altfel, se și aliniază (fără a menține însă ritmul distanțelor). Elevațiile vizibile ale zidurilor propriu-zise ale celor două încăperi sunt recente, fiind făcute din piatră și/sau cărămidă, legate cu mortar de var cu ciment. Latura de vest a Încăperii VI (Z.22) are o fundație de piatră și fragmente de cărămidă legată cu mortar de var cu nisip,

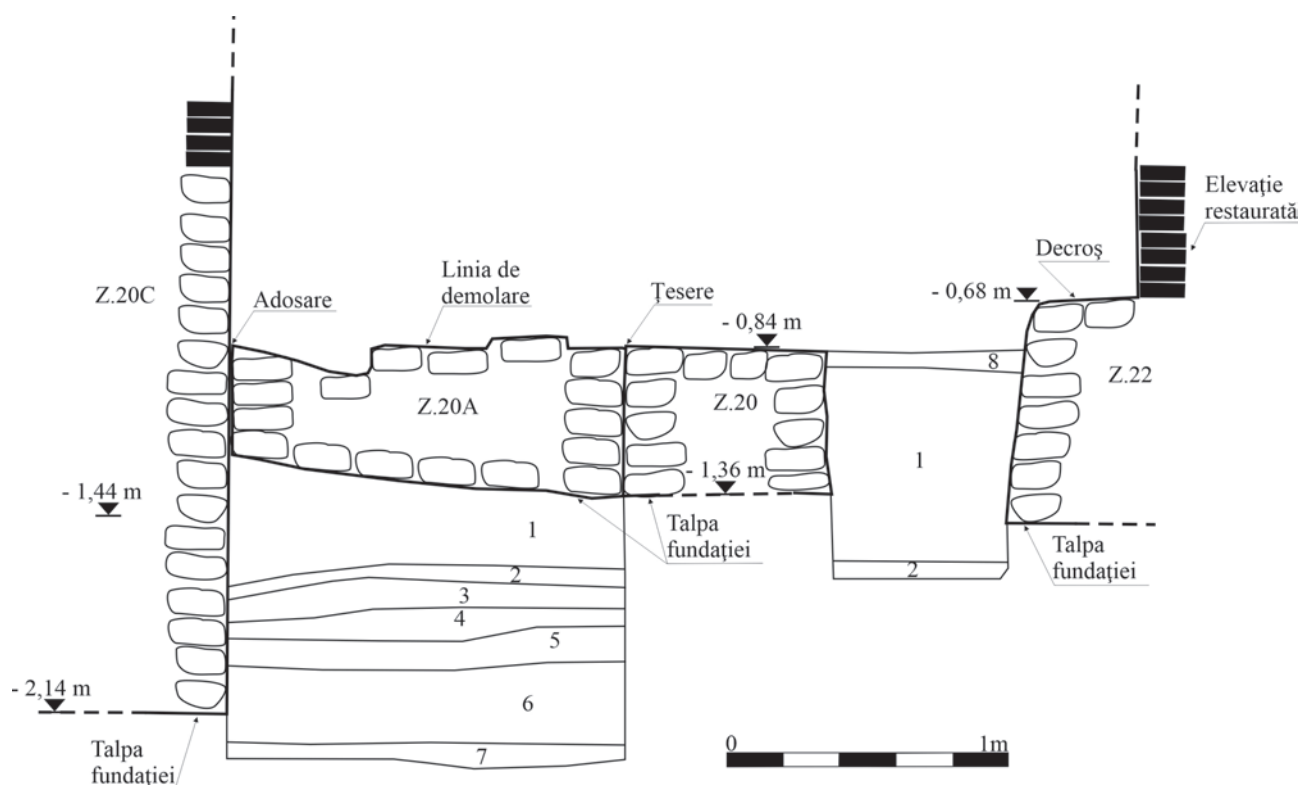

Figura 47. Încăperea VI, secțiunea S.21, profilul sudic. *Legenda:* 1. Strat lutos gri-cenușiu pigment de arsură neagră, mortar; 2. Strat de nivelare, mici fragmente de cărămidă, pigment de arsură; 3. Strat de nivelare, mortar, mici fragmente de cărămidă; 4. Strat de lutuială, compact, cu pigment de arsură neagră și fragmente de cărămidă; 5. Strat de nivelare, cu mortar și fragmente mici de cărămidă; 6. Strat lutos cenușiu, compact, sporadic cu pigment de cărbune; 7. Strat de pietriș; 8. Strat de nivelare cu pământ negru.

Figure 47. Room VI, trench S.21, southern section. *Explanation:* 1. Clayish ash-grey layer with inclusions fired to black and mortar; 2. Releveling, small bits of brick and burnt inclusions; 3. Releveling, mortar and small bits of brick; 4. Layer of compacted clay, with black burnt inclusions and bits of brick; 5. Releveling, mortar and small bits of brick; 6. Compacted ash-grey layer, occasionally charcoal inclusions; 7. Layer of gravel; 8. Releveling with dark soil.

decroșată 0,35 m la -0,75 m, care coboară pentru a se așeza cu talpa la -1,35 m într-un strat gri-cenușiu lutos, compact (Fig. 45).

Situația celorlalte laturi nu este la fel de simplă, iar capătul dinspre Z.22 al laturii de sud a încăperii nici nu are fundație, zidăria oprindu-se la -0,80 m, imediat sub decroșarea temeliei învecinate (Fig. 46–47).

Săpăturile au relevat un motiv foarte simplu pentru această situație atunci când în zona Încăperilor VI și IX au fost dezvelite ruinele a două încăperi mai vechi, adosate zidului de vest al corpului de gardă (Z.20C) (Fig. 48).

În interiorul încăperii VI a fost descoperit și cercetat colțul sud-vestic al compartimentului mai vechi, definit de Z.20, respectiv Z.20A. *In situ* s-au păstrat fundațiile construite din piatră de dimensiuni medii și mari, legate cu mortar de var cu nisip, coborând în adâncime cu talpa la -1,35 m, în straturile de umplutură acumulate după construirea corpului de gardă. Latura de sud era adosată fundației clădirii principale (aici Z.20C), iar cea dinspre est, cu o lățime de 0,70 m, se află la o distanță de 1,50 m față de Z.20C. După extinderea cercetării în S.25 și coborârea de nivel din interiorul încăperii VI, a fost identificată și

latura nordică a vechii încăperi VI, rezultând astfel un compartiment orientat nord-sud, cu dimensiunile interioare la nivel de fundație de cca 2,70 × 1,40 m (Fig. 49/a–b). Zidul Z.20 continua și către nord, în perimetrul actualei Încăperi IX, dar datorită limitelor cercetării închiderea sa nu a mai putut fi observată (Fig. 50/a–b).

Cele trei structuri în ruină identificate (Z.20, Z.20A și Z.20B) se șesau între ele și defineau două compartimente adosate simultan laturii de vest a corpului principal, ulterior dezafectate și extinse către vest pentru a forma încăperile actuale, la construcția cărora numai noua latură de est (Z.22) a fost ridicată pe o fundație propriu-zisă, la fel de adâncă, între ea și temeliile preexistente, elevația fiind ridicată fără fundații. Laturile de sud și de nord ale actualei Încăperi VI au refolosit parțial în fundație temeliile preexistente (Z.20A, respectiv Z.20B), elevațiile actuale așezându-se pe marginea exterioară a vechilor alinamente.

Spre deosebire de Încăperea VA, care, ca formă, alinament și cotă de fundare (-2,50 m), corespunde Încăperilor I–IV de mai la sud, structura definită de ruinele din Încăperile VI și IX nu se aliniază cu alte elemente ale

Figura 48. Detaliu cu fundația laturii de vest a corpului de gardă în interiorul actualei încăperi IX, cu intrarea principală în clădirea principală.

Figure 48. Detail of the foundation of the western side of the guardhouse inside the current Room IX, with the main entrance into the main building.

corpului de gardă și singura certitudine rămâne că actuala Încăpere VI s-a format prin extinderea către vest a micului compartiment definit de preexistenta latură de vest Z.20C și de mai recente Z.20A-C. Cât de mult continua structura către nord în actuala Încăpere IX nu s-a putut stabili – fie forma un compartiment la fel de mic, fie se prelungea într-un culoar. Este notabil însă faptul că vechea încăpere fusese fundată cu talpa la aproximativ aceeași adâncime (-1,35–1,45 m), iar ruinele descriu la nivel de fundație un compartiment cu aceeași deschidere de cca 1,50 m.

CONCLUZII

Cercetările arheologice din anii 2011–2012 au acoperit suprafețe mici din ansamblul corpurilor de clădiri de pe latura estică a curții exterioare, în funcție de întrebările pe care echipa de proiectare le-a avut în diferite momente. Pe de altă parte, finalizarea investigațiilor a fost drastic limitată de nivelul foarte ridicat al pânzei freatice, care nu a permis adâncirea săpăturilor până la epuizarea depunerilor arheologice. Ca atare, concluziile pe care le putem formula sunt destul de fragile și rămân oricum multe întrebări fără răspuns.

Corpul de gardă dinspre sud prezintă astăzi o formă datorată în mare măsură restaurării din anii 1960–1970, când au fost realizate numeroase subzidiri cu beton, și mulți pereți de compartimentare au fost probabil refăcuți cu totul, din zidărie de piatră și/sau cărămidă și ciment. Nu este clar dacă galeria dinspre curte a acestei clădiri a fost refăcută pe baza unor structuri mai vechi sau reprezintă pur și simplu o contribuție a restaurării. În orice caz, lucrările de restaurare, întrerupte într-o etapă intermediară, au afectat masiv structura originală a clădirii și au făcut de fapt aproape imposibilă cercetarea acesteia. Practic, fundații care nu au fost afectate de restaurare au fost văzute doar în puține locuri, punctual, mult prea puțin pentru a putea schița o evoluție a clădirii. Din aceste motive, o reconstituire precisă a evoluției corpului de gardă sudic al cetății Făgăraș rămâne pentru moment imposibilă, deoarece refacerile și subzidirile recente maschează multe dintre relațiile și situațiile istorice, iar stratigrafia oferă prea puține indicii, în general aceasta rezumându-se la diferite umpluturi fără materiale arheologice relevante.

Stratigrafia înregistrată în S.06, în interiorul galeriei vestice a corpului de gardă, completată cu unele detalii punctuale observate în celelalte săpături, arată un nivel inițial de călcare în curtea dintre cele două incinte mult

a

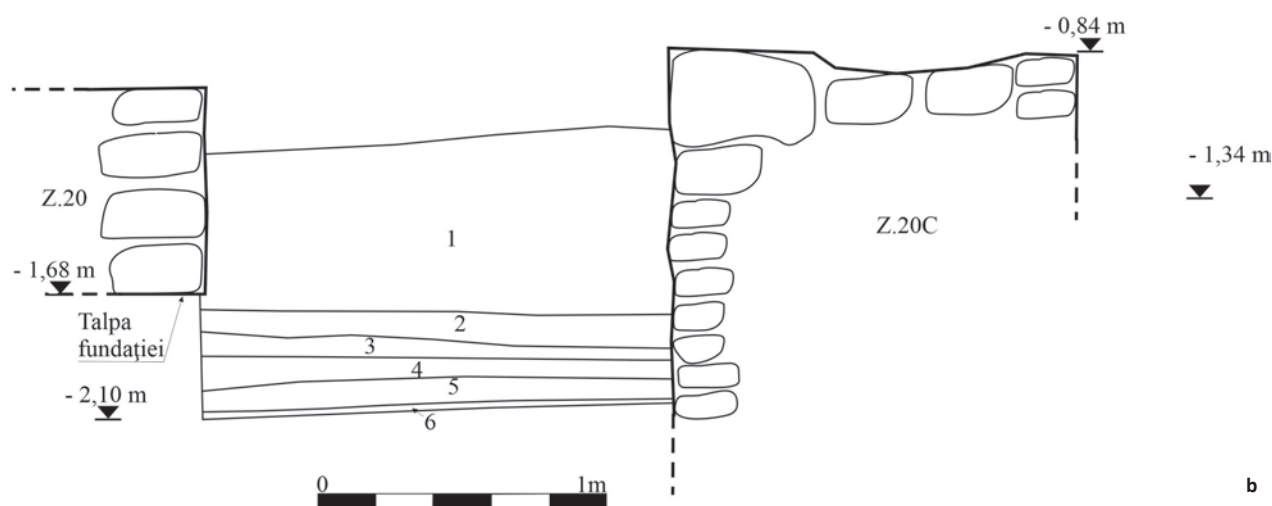
b

Figura 49. a–b) Ruinele descoperite în interiorul Încăperii VI: vedere de ansamblu (a) și detaliu către vest (b).

Figure 49. a–b) The ruins uncovered inside Room VI: overview (a) and detailed view from the west (b).

a

b

Figura 50. a–b) Încăperea IX: (a) colțul de sud-vest al încăperii IX, cu trecerea spre încăperea VI (centru) și intrarea în încăperea IV (stânga), și ruina vechiului zid (dreapta), și profilul de nord al secțiunii S.25 (b). Legenda: 1. Strat lutos gri-cenușiu pigment de arsură neagră, mortar; 2. Strat de nivelare, mici fragmente de cărămidă, pigment de arsură; 3. Strat de nivelare, mortar, mici fragmente de cărămidă; 4. Strat de lutuială, compact, cu pigment de arsură neagră și fragmente de cărămidă; 5. Strat de nivelare, cu mortar și fragmente mici de cărămidă; 6. Strat lutos cenușiu, compact, sporadic cu pigment de cărbune.

Figure 50. a–b) Room IX: (a) the southwestern corner of Room IX (a), with the crossing into Room VI (center), the entrance to Room IV (left), and the ruin of the old wall (right), and (b) the northern section of trench S.25. Explanation: 1. Clayish ash-grey layer with black burnt inclusions and mortar; 2. Releveling, small bits of brick and burnt inclusions; 3. Releveling, mortar, small bits of brick; 4. Flooring of compacted clay, with black burnt inclusions and bits of brick; 5. Releveling, mortar and small bits of brick; 6. Compact, ash-greyish layer, occasionally charcoal inclusions.

mai coborât, probabil cu mai bine de 2 m față de nivelul actual. De fapt, un nivel inițial de călcare nu a fost identificat, fiind necesară oprirea frecventă a săpăturii în situații intermediare din cauza infiltrațiilor de apă. Cea mai veche depunere identificată este un strat de pământ negru mîlos, peste care se află straturi cu resturi de materiale de construcție și chiar nivelări cu moloz, legate de formarea castelului, adică a incintei interioare cu turnurile și corpurile de clădiri. O perioadă îndelungată, pe suprafață s-au acumulat depuneri cu materiale de construcție, alternate cu nivelări sau acumulări de pământ, uneori și cu urme de arsură, nivelul crescând astfel cu peste 0,70 m. Este posibil ca procesul de construire al clădirii corpului de gardă să fi fost inițiat abia de la partea superioară a acestor straturi, concomitent cu edificarea celei de-a doua incinte care a dat întregului ansamblu o altă formă. Oricum, edificarea corpului de gardă s-a realizat într-un moment în care nivelul de călcare era mai jos cu peste un metru față de nivelul actual, ulterior (sau concomitent) fiind depusă pe suprafață o umplutură din lut galben, marcând o transformare substanțială a stratigrafiei zonei.

Prima formă a clădirii corespunde cu reprezentarea ei pe primul relevu al cetății, cel din 1699, unde apare ca un corp dreptunghiular aliniat cu zidul de incintă. Așa cum a rezultat de altfel și din cercetarea arheologică, inițial a fost alcătuit din cinci încăperi de formă rectangulară cu lățimea interioară de cca 6–7 m, dar ulterior încăperea dinspre nord a fost modificată, în conexiune cu reorganizarea intrării principale în cetate, fiind demolată și refăcută în forma actuală, extinsă spre vest. Probabil că tot atunci au fost adăugate două compartimente mici pe latura vestică, astăzi ruine păstrate în încăperile VI și IX, a căror latură de vest se aliniază cu cea a încăperii V. Scopul lor trebuie să fi fost acela de a asigura accesul în parterul corpului de gardă, dar și către etaj, folosind scara din grosimea zidului de incintă exterior, în spațiile numite convențional încăperile VII și VIII. Nu putem exclude însă și varianta ca întreaga clădire să fi fost extinsă spre vest în același mod, prin adăugarea unor mici compartimente care puteau folosi ca spații de intrare în încăperi. Cercetările nu au avut acces la zona de sub galerie decât într-o măsură foarte mică, și de fapt oriunde am săpat, am dat peste fundațiile masive din beton ale stâlpilor actuali – astfel că nu putem fi siguri dacă aceste consolidări au înglobat sau nu fundații mai vechi.

Închiderea dinspre sud este acum nouă, dar fundația originală a fost descoperită în săpătură, de unde rezultă că inițial clădirea era puțin mai lungă și se închidea probabil exact la limita bastionului sud-estic. Și această zonă a fost destul de frământată, după cum arată ruinele descoperite acolo, rezultat al unor extinderi care, probabil, cândva au închis cu totul spațiul rămas până la intrarea în bastion. Este totuși zona despre care avem cele mai puține informații; pentru a reconstitui planimetria extinderilor ar fi necesare săpături mult mai ample.

Decapările majore din interioare au eliminat toate amenajările, și abia pe ici pe colo am putut identifica rămășițe ale nivelurilor de călcare inițiale – în toate cazurile

situate mult mai jos decât actualul nivel exterior. Această informație a confirmat faptul că, atunci când a fost construit corpul de gardă, sistematizarea terenului era complet diferită comparativ cu ceea ce vedem astăzi. Nu știm totuși mai nimic despre pardoseli, despre eventuale instalații (cu excepția fragmentelor unui soclu de sobă menționat mai sus) sau piese de mobilier și nu au fost identificate urmele niciunei latrine – deși trebuie să fi existat cel puțin una.

Despre vechimea în termeni absoluți a acestei clădiri nu avem niciun indiciu de natură arheologică, deoarece materialele arheologice descoperite constau exclusiv în fragmente ceramice atipice. Principalul cercetător care s-a ocupat cu istoria Făgărașului, Gheorghe Sebestyen, a datat această parte a incintei exterioare în jurul anului 1500 sau în prima parte a sec. XVI. Această cronologie este acceptabilă din punctul nostru de vedere, corespunzând de fapt perioadei în care clădirile curții interioare erau finalizate și s-a renunțat practic la existența unui șanț în imediata apropiere a zidurilor curtinei I. Asanarea șanțului a permis apariția unor corpuri noi de clădiri, a căror fundare a fost făcută parțial în depunerile istorice, iar curtea a ajuns la cota actuală prin adăugarea unui strat de lut galben.

Deși aparent o componentă banală a ansamblului cetății, clădirea de pe partea sudică a intrării a avut o istorie destul de frământată, cu extinderi spre vest și sud, modificarea substanțială a părții de nord, și o închidere sudică care rămâne sub semnul întrebării. Desigur, dacă restaurarea din anii 1960 ar fi fost precedată de o cercetare arheologică și arhitecturală riguroasă, mult mai multe informații ar fi fost recuperate. Probabil cel mai mult s-a pierdut atunci când au fost evacuate umpluturile interioare, au fost dezafectate podelele și unele structuri superficiale (cum ar fi instalațiile de încălzit) care trebuie să fi existat acolo, și care ne-ar fi putut ajuta să reconstituim, pe cât posibil, viața de fiecare zi în clădire. Pe de altă parte, nici restaurarea actuală nu a favorizat o cercetare mai profundă a clădirii și împrejurimii sale. Există încă suprafețe destul de mari, neexplorate, unde cercetările arheologice viitoare ar putea scoate la lumină descoperiri importante.

BIBLIOGRAFIE

- Baciu *et alii* 2022 – D. Baciu, A. Ioniță, A. Bălășescu, *Archaeozoology of the Făgăraș Fortress, Especially during the Habsburg period*, MCA 18, 2022, p. 279–297.
- Cantacuzino 1997 – Gh. Cantacuzino, *Cercetări arheologice la Făgăraș*, CA 10, 1997, p. 239–248.
- Călători străini*, II, 1970 – *Călători străini despre țările române*, M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu (eds.), vol. II, București, 1970.
- Călători străini*, III, 1976 – *Călători străini despre țările române*, M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu (eds.), vol. III, București, 1976.
- Curinschi Vorona 1981 – Gh. Curinschi Vorona, *Istoria arhitecturii în România*, București, 1981.
- Kovács 2003 – A. Kovács, *Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541–1720*, Budapest-Cluj-Napoca, 2003.

- Lukács 1998 – A. Lukács, *Țara Făgărașului în Evul Mediu (secolele XIII–XVI)*, București, 1998.
- Ioniță 2023 – A. Ioniță, *Blazonul princiar descoperit în cetatea Făgărașului*, Acta Terrae Fogarasiensis 12, 2023, p. 78–92.
- Ioniță 2024 – A. Ioniță, *Observații privind ruinele podului de pe latura de est a cetății Făgărașului*, în: A. C. Dincă, A. Simon (coord.), *Multum laboravistis propter nos et propter bonum pacis et unionis: episoade și reverberații ale Evului Mediu*, Cluj-Napoca, 2025, p. 152–168.
- Marcu Istrate 2012 – D. Marcu Istrate, *Cetatea Făgăraș (I), Interferențe*, *Revistă de civilizație și spiritualitate europeană*, II, 2012, p. 11–13.
- Marcu Istrate et alii 2012 – D. Marcu Istrate, G. Izdrailă, I. Șchiopu, *Făgăraș, jud. Brașov. Punct: Cetate (115)*, CCA, Campania 2011, București 2012, p. 211–213.
- Pușcașu 1980 – V. M. Pușcașu, *Plăci ceramice decorative descoperite la Cetatea Făgărașului în anii 1966–1973*, ActaMM 2, 1980, p. 223–273.
- Pușcașu 2022 – V. M. Pușcașu, *Cercetările arheologice realizate la Cetatea Făgărașului în anii 1963–1973*, Acta Terrae Fogarasiensis 11, 2022, p. 84–154.
- Pușcașu 2023 – V. M. Pușcașu, *Cetatea Făgărașului: cercetările arheologice din anii 1963–1973*, București, 2023.
- Pușcașu, Pușcașu 1972 – V. M. Pușcașu, N. Pușcașu, *Cetatea Făgăraș – Orașul Făgăraș – Jud. Brașov*, BMI 42,81973 (*Săpăturile arheologice efectuate de DMIA în anul 1972*), p. 74–75.
- Sebestyén 1992 – Gh. Sebestyén, *Cetatea Făgărașului*, București, 1992.
- Urkundenbuch – *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I, F. Zimmermann, C. Werner (eds.), 1892.

ABREVIERI / ABRÉVIATIONS / ABBREVIATIONS

AAC – Acta Archaeologica Carpatica, Kraków
ACMI – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
ACMIT – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secțiunea pentru Transilvania, Cluj
ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaMM – Acta Moldaviae Meridionalis, Vaslui
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaMT – Acta Musei Tutovensis, Bârlad
AIGR – Anuarul Institutului Geologic al României, București
AJPA – American Journal of Physical Anthropology
Alt-Thüringen – Alt-Thüringen : Jahresschrift des Museums für Ur- und Frühgeschichte Thüringens
Aluta – Aluta. Revista Muzeului Național Secuiesc Sfântu Gheorghe
Anatolia Antiqua – Anatolia Antiqua. Revue internationale d'archéologie anatolienne. Institut Français d'Etudes anatoliennes d'Istanbul
Anatolica – Anatolica. The Netherlands Institute for the Near East in Leiden
AnB – Analele Banatului, Muzeul Banatului, Timișoara
AncNearEastSt – Ancient Near Eastern Studies, Leuven, Belgia
Angustia – Angustia. Arheologie, Etnografie, Sfântu Gheorghe
Anmed – Anmed. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, Antalya, Turcia
Antiquity – Antiquity. A Quarterly Review of Archaeology, University of York
AnUCraiova – Analele Universității din Craiova, Craiova (seria Istorie)
AO – Arhivele Olteniei
Apulum – Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
Archaeol Anthropol Sci – Archaeological and Anthropological Sciences
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchÉrt – Archaeológiai Értesítő, Budapest
ArchHung – Archaeologia Hungarica, Acta Archaeologica Musei Nationalis Hungarici, Budapest
Area – Area. Royal Geographical Society, London
Argesis – Argesis. Muzeul Județean Argeș. Pitești
ArhDIUkrajn – Arheologija i Danija Istorija Ukraini, Institut Arheologij NAN Ukrainj, Kijv
ArheologijaKiiv – Arheologija. Nacional'na akademija nauk Ukraini. Institut arheologii, Kiev
ArheologijaSSSR – Arheologija SSSR. Svod Archeologičeskih Istočnikov, Moscova
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași
ArhPrevMoldova – Arheologia Preventivă în Republica Moldova
BA – Biblioteca de Arheologie, București
BARIntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
BCH – Bulletin de Correspondance Hellénique, Athènes-Paris
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
BerRGK – Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BibIstroPontica-A – Biblioteca Istro-Pontica. Seria Arheologie, Tulcea
BibIMemAnt – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra-Neamț
BibIThrac – Bibliotheca Thracologica, București
BMC – *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Londra; II, *Vespasian to Domitian*, 1930; IV, *Antoninus Pius to Commodus*, 1968; V, *Pertinax to Elagabalus*, 1950 (H. Mattingly)
BMI – Buletinul Monumentelor Istorice
BMJT – Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Alexandria
BOR – Biserica Ortodoxă Română
BSA – British School at Athens, Athens
BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
BSPF – Bulletin de la Société Préhistorique Française, Paris
BSSC – Buletinul Societății de Științe din Cluj
CA – Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României, București
Carpica – Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, Bacău

- CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
- CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
- Cerclst – Cercetări Istorice, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași
- Cumidava – Cumidava. Culegere de studii și cercetări. Muzeul de Istorie Brașov
- Current Anthropology – Current Anthropology. University of California, Merced
- Dacia – Dacia (Nouvelle Série). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Académie Roumaine. Institut d'archéologie « V. Pârvan », Bucarest
- Danubius – Danubius, Revista Muzeului de Istorie Galați
- DHA – Dialogues d'histoire ancienne, Institut des Sciences et Techniques de l'Antiquité
- DissArch – Dissertationes Archaeologicae. Eötvös Loránd University, Budapest
- Documenta Praehistorica – Documenta Praehistorica, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Archaeology, Ljubljana
- EphemNap – Ephemeris Napocensis. Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
- FolArchPoznan – Folia Praehistorica Posnaniensia, Instytut Archeologii, Poznań
- Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt
- Hill¹ – P.V. Hill, *The dating and the arrangement of the undated coins of Rome, A.D. 98–148*, Londra, 1970
- Hill² – P.V. Hill, *The coinage of Septimius Severus and his family of the mint of Rome, A.D. 193–217*, Londra, 1964
- HOMO – HOMO. Journal of Comparative Human Biology, Stuttgart
- Howgego – C. J. Howgego, *Greek Imperial Countermarks. Studies in the provincial coinage of the Roman empire*, Londra, 1985
- Human Evolution – Human Evolution, International Institute for Humankind Studies and University of Florence
- IJO – International Journal of Osteoarchaeology
- Istros – Istros, Muzeul Brăilei, Brăila
- JAMÉ – A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve
- JAnat – Journal of Anatomy
- JAS – Journal of Archaeological Science
- JDAI – Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Deutsches Archäologisches Institut, Berlin
- JFS – Journal of Forensic Sciences
- JHE – Journal of Human Evolution
- JRA – Journal of Roman Archaeology
- JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Mainz
- JRS – The Journal of Roman Studies
- Klio – Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, Berlin
- KST – T. C. Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, I. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, Mayıs 1979 [Republic of Turkey, General Directorate of Ancient Monuments and Museums, first Turkish annual meeting for the results of excavations, Ankara, May 1979] (1979–2020).
- LRBC, I – *Late Roman Bronze Coinage A.D. 394–498*, Londra, 1965; I, *The Bronze Coinage of the House of Constantine A.D. 324–346* (P.V. Hill, J.P.C. Kent)
- LRCW – Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry
- MAIASP – Materialy po Arheologii i Istorii Antičnogo i Srednevekovogo Pričernomor'ja (Материалы по Археологии и Истории Античного и Средневекового Причерноморья), Nižnevarovsk.
- Marisia – Marisia. Studii și materiale. Arheologie – Istorie – Etnografie, Târgu Mureș
- MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
- MemAnt – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
- MHÁS – Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei, Miskolc–Budapest–Szeged–Szombathely
- Mousaios – Mousaios. Buletinul Științific al Muzeului Județean Buzău
- MPR – I. Barnea, Les monuments paléochrétiens de Roumanie, Sussidi allo studio delle antichità cristiane pubblicati per cura del Pontificio Istituto di archeologia Cristiana 6, Città del Vaticano, 1977
- Musaica – Musaica Archaeologica, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava
- Olba – Mersin University Publications of the Research Center of Cilician Archaeology, Mersin, Turkey
- Oltenia – Oltenia. Studii și Comunicări, Craiova
- Pallas – Pallas. Revue d'Etudes Antiques, Toulouse
- PATABS – *Production and Trade of Amphorae in the Black Sea*
- PBF – Prähistorische Bronzefunde, Münster
- Peuce – Peuce. Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
- Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța

- PZ – Prähistorische Zeitschrift, Berlin-Mainz
- Quaternary International – Quaternary International. The Journal of the International Union for Quaternary Research
- RAASI – Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare, Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Republica Moldova
- Radiocarbon – An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Cambridge
- RAN – Revue archéologique de Narbonnaise, Montpellier
- RCRF – Rei Cretariae Romanae Fautorum
- Recueil – W.H. Waddington, E. Babelon, Th. Reinach, *Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure*, I-IV, Paris, 1904–1912
- RevArh – Revista Arheologică, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău
- RevMuz – Revista Muzeelor, București
- RGZM – Römisch-Germanisches Zentralmuseums Mainz, Mainz
- RIC – *The Roman Imperial Coinage*, Londra. II, *Vespasian to Hadrian*, 1926; III, *Antoninus Pius to Commodus*, 1930; IV.1, *Pertinax to Geta*, 1968 (H. Mattingly, E.A. Sydenham); IV.2, *Macrinus to Pupienus*, 1938; IV.3, *Gordian III – Uranius Antoninus*, 1949 (H. Mattingly, E.A. Sydenham, C.H.V. Sutherland); VII, *Constantine and Licinius A.D. 313-337*, 1966 (P.M. Bruun)
- RIC, II².1 – I.A. Carradice, T.V. Buttrey, *The Roman Imperial Coinage*, II.1, *Vespasian to Domitian*, Londra, 2007 (ediția a II-a, revizuită)
- RossArch – Rossijskaya Arheologiya. Institut arheologii Rossijskoj akademii nauk, Moskva
- RPC III – M. Amandry, A. Burnett, J. Mairat, *Roman Provincial Coinage*, III, *From Nerva to Hadrian (AD 96–138)*, Londra / Paris, 2015; versiune online https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=3
- RPC IV.1 – V. Heuchert, *Roman Provincial Coinage*, IV.1, *From Antoninus Pius to Commodus (AD 138–192): Cyrenaica to Bithynia-Pontus*, online (2005); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=4
- RPC V.3 – A. Burnett et alii, *Roman Provincial Coinage*, V.3, *From Pertinax to Macrinus (AD 193–218): Lycia-Pamphylia to Egypt*, online (2024); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=10
- RPC VI – D. Calomino, A. Burnett, *Roman Provincial Coinage*, VI, *From Elagabalus to Maximinus Thrax (AD 218–238)*, online (2017, 2022); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=11
- RPC VII.2 – J. Mairat, M.S. Butcher et alii, *Roman Provincial Coinage*, VII.2, *From Gordian I to Gordian III (AD 238–244): all provinces except Asia*, Londra / Paris, 2022; versiune online https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=14
- RPC VIII – J. Mairat et alii, *Roman Provincial Coinage*, VIII, *Philip I (AD 244–249)*, online (2020); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=15
- SA – Sovetskaja Arheologija, Akademija Nauk SSSR, Institut Arheologii, Moskva
- SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
- SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
- SCN – Studii și Cercetări de Numismatică, București
- SEAT – Studien zur Eisenzeitlichen Archäologie Thrakiens, Rahden/Westphalia
- Simpozion Chișinău 2004 – *Simpozion de numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfântului Ștefan cel Mare, Domn al Moldovei (1504–2004)*, Chișinău, 29 septembrie – 2 octombrie 2004. *Comunicări, studii și note*, București, 2007.
- ŚląskieSprawArch – Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, Wrocław, Polonia
- SMMIM – Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară, București
- SNG-ANS, *Macedonia I – Sylloge Nummorum Graecorum. The Collection of the American Numismatic Society, Part 7, Macedonia I: Cities, Thracio-Macedonian tribes, Paeonian kings*, New York, 1987
- SNGCop 5 – *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish Royal National Museum*, Copenhaga, 1942-1969 (serie reeditată); V, *Ionia, Caria and Lydia*, West Milford, 1982
- SP – Studii de Preistorie, București
- SprawArch – Sprawozdania Archeologiczne, Warsaw
- StArchBrno – Studia Archaeologica Brunensia, Masaryk University, Brno
- Starinar – Starinar. Arheološki institut Beograd
- StComPitești – Studii și Comunicări, Seria Istorie, Muzeul Județean Argeș, Pitești
- StMatTârguMureș – Studii și Materiale, Târgu Mureș
- StratumPlus – Stratum Plus, Școala Superioară de Antropologie, Chișinău, St Petersburg, București
- Studia Hercynia – Studia Hercynia. Journal of the Institut of Classical Archaeology, Univerzita Karlova, Cehia
- Studia Praehistorica – National Archaeological Institute with Museum of the Bulgarian Academy of Sciences
- Syria – Syria. Archéologie, art et histoire. Institut Français du Proche-Orient
- Terra Sebus – Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, Anuarul Muzeului Municipal „Ioan Raica”, Sebeș
- Th-D – Thraco-Dacica, București

Transylvanian Review – Transylvanian Review. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca

Tyrageia – Tyrageia. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Chișinău

UPA – Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn

VAH – Varia Archaeologica Hungarica V. Redigit Csanád Bálint. Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest

Valachica – Valachica. Studii și cercetări de istorie și istoria culturii, Complexul Muzeal Național Curtea Domnească Târgoviște

Varia Anatolica – Varia Anatolica. L'Institut Français d'Études Anatoliennes, Istanbul

Vărbănov I – I. Vărbănov, *Greek imperial coins and their values (the local coinage of the Roman Empire)*, I, Dacia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Burgas, 2005

Vărbănov II – I. Vărbănov, *Greek imperial coins*, II, Thrace (from Abdera to Pautalia), Burgas, 2005

WorldA – World Archaeology

ZAM – Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Bonn

Ziridava – Ziridava. Studia Archaeologica, Arad